

**Bandora Kanalên asimanî yên Kurdî Liser hevnîzîkirina zaravayên zimanê Kurdî
(TRT Kurdî - Sahar Kurdish - Rudaw)**

(The role of Kurdish satellite channels in approximating the dialects of Kurdish Language
(TRT Kurdî - Sahar Kurdish - Rudaw)

(Kürtçe Uydu Kanallarının Kürtçe'nin lehçelerinin Yakınlaşmasına Etkisi
TRT Kurdî, Sahar Kurdish, Rudaw)

Hunar Muhammad Hussein*

Reber Hussein Abo**

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînî**Received // Hatîn:** 11.10.2024**Accepted // Pejirandin:** 12.11.2024**Published // Weşandin:** 29.11.2024**Pages // Rûpel:** 45-74**DOI:** 10.55106/kurdiname.1565125

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC)
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Citation/Atif: Hussein, Hunar Muhammad û Abo, Reber Hussein, Bandora Kanalên asimanî yên Kurdî Liser hevnîzîkirina zaravayên zimanê Kurdî (TRT Kurdî - Sahar Kurdish - Rudaw), 2024, *Kurdiname*, 11, r. 45-74**Authors Contributions/Rêjeya Nivîskaran:** Data Collection: Author-1 (%70), Author-2 (%30), Data Analysis: Author-1 (%65), Author-2 (%35), Submission and Revision: Author-1 (%75), Author-2 (%25)**Plagiarism/Întihal:** This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêrîkî 2 hakeman va hatîye nirxandin û di malpera întihalê ithenticate ra hatîye derbaskirin.***Kurte**

Ev lêkolîna me bi navê (Bandora Kanalên asimanî yên Kurdî Liser hevnîzîkirina zaravayên zimanê Kurdî (TRT Kurdî - Sahar Kurdish - Rudaw))ye. Hilbijartina van sê kanalên ji bo çend sedemekan vediger e. Em behsa siyaseta kanalên nêzîkî belê cemawer bi piranî temaşe dikin, lezgiya kanalên û bikaranîna zaravayên cuda di bernameyên xwe de û vekirîbûna wan û derketina kanalên li ser çend heyvên çêkirî wisa kir ku em van kanalên hilbijêrin. Ev lêkolîn bi rêya Forma rapirsîyê bi şeweyekî online bi ser hemwelatîyên kurd ên her çar paçeyên Kurdistanê mezî de hatîye belavkirin. Bi zaravayê kurmançîya jorîn (kurmançî) bi tîpên latînî û bi zaravayê kurmançîya jêrîn (sorani) bi tîpên aramî hatîye belavkirin. Her wiha bi e-mailê jî hatîye şandin û piştî tijîkirina wê jî hêla kesekî ve, xala şandinê heye ku yekser di nav çend çirkeyan de bersivan digihîne lêkolêr. Ev lêkolîn li ser van xalên hatîye avakirin: çalakkirina stratêjîya pêşveçûna ziman, çawanîya ji hev famkirina zaravayên kurdî bi rêya medyayê, standartbûna zaravayan û aşînbûna hemû kurdan bi zaravayên kurdî, her wiha çalakkirina zaravayan ji bo pêkanîna zimanê yekgirtî, kêmkirina dûrahîyê, parastina peyvên gelek nîrxdar û cîyawaz û hevbeş û avakirina jihev famkirina zêdetir.

Kilîtbêje: Zimanê kurdî, Kanalên asimanî, zaravay zimanê Kurdî, Medya.**Abstract:**

This research, titled "The Role of Satellite Media Channels in Bringing Kurdish Language Dialects Closer," focuses on the choice of three channels (TRT Kurdî, Sahar Kurdish, Rudaw) and the reasons behind their selection. We will not address the political stance of these channels, but they attract a large audience. The speed of these channels, the diversity of dialects used in their programs, as well as their broadcast and presence in the field, were factors that influenced our decision to choose them. This research has been made available in an online survey format to all Kurdish citizens across the four major parts of Kurdistan. It has been published in the Northern Kurdish (Kurmanji) dialect using the Latin script and in the Southern Kurdish (Sorani) dialect using the Aramaic

* Asst.Lect. Hunar.M.Hussen., Cihan University - Erbil, Department of Translation / College of Arts and Letters Iraq, hunar.m.hussein@cihanuniversity.edu.iq, ORCID: 0000-0002-1139-3175.

** Asst.Lect. Reber Hussein Abo, Ministry of Finance and Economy / Iraq, reber.aboo@gmail.com, ORCID: 0009-0003-4206-6091.

script. It has also been sent via email, allowing individuals to complete it and send direct feedback to the researchers.

This research is built upon the following principles: activating the strategy of language development, working to bring Kurdish dialects closer and fostering mutual understanding through media, standardizing dialects, and ensuring that all Kurds are familiar with Kurdish dialects.

Additionally, it aims to promote dialects to achieve a unified language, reduce divisions, and protect valuable, distinct, and shared terms from the risks of loss due to political, economic, and social changes occurring in Kurdistan. It also focuses on building a stronger understanding through authentic Kurdish sources and minimizing misunderstandings within the media, addressing external issues through media, and particularly focusing on Kurdish social media.

Keywords: Kurdish dialects, Unification, Social media, Communication, Standardization.

Özet

Bu araştırma, "Kürt Dil Lehçelerinin Yakınlaştırılmasında Uydu Medya Kanallarının Rolü" başlığını taşımakta olup, üç kanalın (TRT Kurdî, Sahar Kurdish, Rudaw) seçilme nedenlerine odaklanmaktadır. Bu kanalların siyasi duruşlarını ele almayacağız, ancak geniş bir izleyici kitlesine hitap etmektedirler. Bu kanalların hızlı yayın yapması, programlarında farklı lehçeleri kullanmaları, saha çalışmaları ve yayınlarının bulunması, onları seçmemizin sebeplerindedir. Bu araştırma, Kürdistan'ın dört büyük bölgesindeki tüm Kürt vatandaşlara çevrimiçi bir anket formatında sunulmuştur. Kuzey Kürtçesi (Kurmanca) lehçesi Latin alfabesiyle, Güney Kürtçesi (Sorani) lehçesi ise Arami alfabesiyle yayımlanmıştır. Ayrıca e-posta yoluyla gönderilmiş olup, katılımcıların anketi doldurarak doğrudan araştırmacılara geri bildirim göndermelerine olanak tanınmıştır. Bu araştırma, dilin geliştirilmesi stratejisini harekete geçirme, Kürt lehçelerini yakınlaştırma ve medya yoluyla karşılıklı anlayışı sağlama, lehçeleri standartlaştırma ve tüm Kürtlerin Kürt lehçelerine aşina olmasını sağlama gibi ilkeler üzerine kuruludur. Ayrıca lehçeleri destekleyerek tek bir dil oluşturmaya ulaşmayı, bölünmeleri azaltmayı ve Kürdistan'da meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlerden kaynaklanan kayıp riskine karşı değerli, farklı ve ortak terimleri korumayı amaçlamaktadır. Çalışma ayrıca, otantik Kürt kaynakları aracılığıyla daha güçlü bir anlayış oluşturmaya, medyadaki yanlış anlamaları en aza indirmeye ve medya yoluyla dış sorunlara, özellikle Kürt sosyal medyasına odaklanarak çözüm bulmaya yönelik çalışmalar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: ehçele, Birleştirmeye, Kitle iletişim araçları, Sosyal medya, Dil.

Forma rapirsîyê

Ev rapirsî bi çend qonaxan hatîye amadekirin. Ewil reşnivîsek hatîye çêkirin û paşê bi sûdwegirtina ji wan lêkolînên ku berî niha di vî warî de hatine kirin çendîn pêdeçûn tê de hatine kirin. Her çend lêkolînên di vî warî de gelek kêmbin jî, lê belê ji bo serkeftina her lêkolînekê pêwîst e ewil lêkolîneke zelal li ser lêkolînên berî xwe hebe.

Şewaza rapirsîyê

Ev lêkolîn bi *Google Forms* hatîye çêkirin. %100 elektronîk e û bi online bo e-mail, WhatsApp, Facebook û hwd hatîye şandin. Piştî tijîkirinê ji hêla kes ve, xala şandinê heye ku yekser û bi çirkeyekê bersivan digihîne lêkolêran. Dîyar e bandora vê şewazê hebe ku em dikarin xwe bigihînin hemû çîn û tebeqeyên civakê. Dabeşkirina online di sînorên Kurdistanê mezîna de hatîye kirin. Li çar parçeyan bi ser hemwelatîyên kurd ên her çar parçeyên Kurdistanê mezîna de hatîye dabeşkirin.

Sînorên rapirsîyê

Rapirsî bi zaravayê kurmançîya jorîn bi tîpên latînî li bakur û rojavayê Kurdistanê hatîye kirin û bi zaravayê kurmançîya jêrîn jî li başûr û rojhilatê Kurdistanê hatîye kirin.

Çawanîya dabeşkirina rapirsîyê

Ev lêkolîna bi navê Bandora Kanalên asimanî yên Kurdî Li ser hevnêzîkirina zaravayên zimanê Kurdî (TRT Kurdî - Sahar Kurdish - Rudaw) di nav sînorên Kurdistanê mezîna de hatîye

çêkirin. Lêkoler xelkê başûrê Kurdistanê ne û serdana meydanî ji bo piranîya bajar û bajarokên başûrê Kurdistanê kirîne û her wiha di meha 10an a sala 2019an de du caran serdana bakur û rojhilatê Kurdistanê kirîne û li gel çendîn çîn û tebeqeyên bajar û bajarok û gundan hevdiin encam dayne û rapirsîn li wan dabeş kirîne (bi şeweyê online bo e-mail, WhatsApp, Facebook û hwd). Her wiha lêkolera di maweya encamdana vê lêkolînê de ji bo gihîştina bi çînen edebî, hunerî û folklorî yê kurd beşdarî çendîn panel û semînerên edebî bûne. Der barê vê lêkolînê de fikra piranîya wêjekar û zimannasên kurd û nekurd wergirtîne û li ser lêkolînê û şewaza wê ya dabeşkirinê danûstandina fikirî kirîye û fikra wan wergirtiye. Çunku rapirsî bi du zaravayan hatiye çêkirin: kurmançîya jorîn bi tîpên latînî li bakur û rojavayê Kurdistanê, bi kurmançîya jêrîn bi tîpên erebî li başûr û rojhilatê Kurdistanê. Lewma hemwelatîyên Kurdistanê bi hêsani ji rapirsîyê fam kirin û gelek bersiv jê re hatin.

DESTPÊK

Zimanê kurdî jî bêpar nîn e ji wê dabeşbûna zaravayî ku bi ser her zimanekî zindî de hatiye. Ev yek jî vedigere bo berfirehiya wê herêmê ku kurd li ser niştecih in. Siruşt herêmê, ku bi piranî herêmeke çîyayî ye, bûye asteng li ber peywendî û çûn û hatinê di navbera wan de. Her wiha ji ber bandora wê dabeşbûna sîyasî ya ku bi ser herêmê de hatiye, zaravayên cuda cuda jê derketine û ev zarava bi şeweyekî berbiçav bûne sedema pêşveçûna zimanê kurdî.

Li ber ronahiya dahûrandina peywendîya navbera medya û ziman, em dibînin ku li gorî têgihîştina medyayê bo amrazên medyayê, ziman amrazê peywendîyê nîn e. Bervajî vê yekê, peywendîkirin yek ji erkên ziman e. Ji ber ku em nikarin karê zimên bi çarçoveyê peywendîkirin yan tenê derbirîna ramanan kurt bikin. Lê belê pêwîst e nêrîna me bo ziman ew be ku karekî civakî ye û yek ji karên wî peywendîkirin e, ango peywendîkirina bi rêya dezgehên medyayê.

Bi şeweyekî giştî medya çalakîya wan peywendîyan li xwe digire ku armanca wê gihandina rastîyê û nûçeyên rast e bo cemawerê li ser bûyer û babetan. Encama wê jî afirandina bilindtirîn pileya hişyarî û zanyariyê ye li cem wan kesan ku ji medyayê bandorê digirin, bi taybetî ji hêla zimanî ve ku li vir mebesta me ye.

Nexwe çêdibe ku em bêjin peywendîyek di navbera ziman û medyayê de heye. Ev peywendî li ser wekhevî û xeteke hevterîb naçe, ango her du alî merc nîn e ku bi heman pile bandorê li hevdu bikin. Ji ber ku ragihandin alîyê bihêztir e, lewma li gorî bandora ziman li ser medyayê bandora medyayê li ser ziman di asteke bilindtir de ye.

Niha kanalên asimanî wek girîngtirîn amrazên peywendîya cemawerî (mass communication) tînen qebûlîkirin û tu malek bêpar nîn e ji bandora vê amrazê. Ev yek wê mesafeya bandorê zelal dike ku kanalên asimanî ew çêkirîye.

Li gel serhildana dahênana her amraz û cureyê medyayê, ji rojnameyê bigire heta îro ya ku jê re tê gotin medyaya nû û medyaya civakî, bandora wan li ser ziman hebûye û bûne amrazine girîng ji bo geşepêdana ziman û dewlemendkirina wî. Hetta gihîştîye wê astê ku pêşveçûna ziman û çandê bi rêya amraz û cureyên medyayê sînorên xwe derbas bikin, bi şeweyekî ku ne tenê di nav zaravayên cîyawaz ên zimanekî de, her wiha di navbera zimanên cîyawaz de jî cureyê aşinabûnê çêkin. Belgeya vê yekê jî cihanbûna hin terman e ku di gelek zimanên zindî de jî heman wateyê didin. Lewma jî li gorî hin kesan, bi hatina medyaya nû, bi taybetî bi

serhildana înternetê, rol û bandora medyaya nerîtî (traditional) kê m bûye. Li hember vê jî, li gorî hin kesan, televîzyon û radyo hîna amrazên girîng û karîger ên medyayê ne.

1. Bandora medyayê li ser ziman

Medya bi hemû cureyên xwe ve desthilateke wê ya zêde li ser jîyana mirov heye. Berî hemûyan jî bandora wê li ser ziman e. Çunku diçe nav her malê û bi hêsanî bandorê li hizir û çanda zimanê wergir dike.

Medya “Nûçeyên rast, zanyariyên durist, rastîya neguhêrbar dide xelkê da ku bikarin fikreke durist li ser bûyereke ji bûyeran yan li ser pirsgerêkek ji pirsgerêkan îfade bikin. Ev fikr bi awayekî derbirîneke objektîf a mentiqî ya xelkê û araste û arezûyên xelkê ye.” (Hemze, 1984, r. 75). Zanayê almanî Otogrot wiha wê pênase dike: “Tevî arasteyên cemawerê, di heman demê de derbirîneke objektîf a eqlî û ruh û daxwaza cemawerê ye.” (Veguhêzer: Eşref, 1979, r. 16)

Ziman yekem kanal e ku mirov hest pê kirîye û nas kirîye di warên peywendîkirinê de. Her dema ku mirov ji dayik bûye, keresteyên wî yên zimanî jî pê re ji dayik bûne ku di şeweya amaje, sembol, deng, wêne, rêziman, nexş û derbirînên lêkirî de derdikeve. Dr. Emîr El-Huseynî dibêje “Medya mezintirîn çalakîya civakî ye ku ziman bi kar tîne.” (El-Huseynî, 2005). Ev yek jî dibe ku bi nivîsînê be yan bi gotinê be.

Hemû ew şewazên peywendîkirinê pêwîstîya civakî û pêwîstîya aborî ya mirovbûnê ne ku rêxweşkerê derketina wan amraz û şewazan in. Ev şewaz wek amrazên derbirînê ji hêla wan kesan ve ji bo rêxistina reftarên jîyanê di nav wan civakan de ku tê de dijîn hatine bikaranîn.

Ev şewazên peywendîkirina zimanî berî niha jê re “ziman” nehatîye gotin. Lê belê di gel vê jî yekemîn amraz e ku mirov nas kirîye ji bo derbirîna pêwîstî, reftarên civakî, nirx û arasteyên xwe. Hemû sazî û dezgehên ragihandinê di gihandina peyamên xwe de bi temamî piştê bi ziman ve girê didin. Her wiha ew kesên ku bi peywendîkirinê radibin, wê amrazê bi kar tînin ku ji bo armancên wan digunce.

Armanca ziman li cem Aristo bidestxistina peywendîyê ye di navbera mirov û mirov yan zanîna mirov bo tiştan de. Dibe ku wek amrazek di perwerdeyê de yan di warek ji warên çalakîya mirov de were bikaranîn (Hîlal, 1989, r. 42). her wiha ziman li cem Aristo “Sîstemeke axaftina dîyarkirî ye ku di encama rêkkestina navbera hin komên mirovî de serî hildaye.” (Veguhêzer: Eşref, El-Îlam we Lûxet-el Hedare, 1971). wate ziman li cem Aristo sembolên fikran e û cîyawazîyê di navbera mirov û ajalan de çêdike. Axaftin û hizir li cem Aristo bi hev re ne û axaftin taybetmendîya mirov e û bêyî ziman ne hizir ne zanist berdest dibe (Hîlal, 1989, r. 42). li ser derhatina ziman jî “Ziman hêdî hêdî çêdibe, bi yekcarî dernayê. Berfirehbûn û belavbûna wî jî bi qasî radeya pêşxistin û pêwîstîyên mirov e. Yekemîn gotin ku mirov pê qise kirîye, pêk hatibûye ji tabîrkirina wan tiştên nêzik ku li dorhêla wî hebûne û çavên wî ew ferq kirine.” (Selman, 2011, r. 114).

Nexwe bi hêsanî dikare were zanîn ku ji serdema pêkhatina civakê ve girîngtirîn mijara jîyana civakî ya mirov, damezirandina peywendîyan e li gel hemcinsên xwe. Her wiha girîngtirîn amraz jî ji bo vê peywendîyê berdewam ziman bûye. Tevî ku têgeha zimanê medyayê berbelav e, lê belê di gel vê yekê jî pênaseyeke dîyarkirî ji bo vê têgehê nîn e. Di gelek pênaseyan de zêdetir ji rêgez û hêmanên dîyarker ên cîyawazîyên wî, behsa taybetmendî û xisletên wî tê kirin. Wan kesên ku behsa zimanê medyayê kirine, dibêjin ku

zimanê medyayê ew ziman e ku di çarçoveya cemawera giştî de di berfirehtirîn fezayê de derdikeve ku mezintirîn xala hevbeş e di hemû şaxên zanistên civakî, çandî, pîşesazî û wêjeyê de. Çunku medya di derbirîna li ser civak û jîngehê de rêgezên xwe ji huner û zanistê werdigire.

Her wiha Brown û Yule erkên ziman di du termên giştî de nîşan didin. Erka “veguhestin”ê yanî ew erka ku zimên ji bo derbirîna naverokê bi kar tîne û erka din jî bi derbirîna peywendîyên civakî û riwangehên takekesî ve girêdayî ye ku wek erka “hevkarî”yê wesf kirine (Brown & Yule, 1983).

Zimanê medyayê zimanê şaristanîyetê ye. Karekî siruştî ye ku medya sûtê ji taybetmendîyên zimanê kurdî werbigire û guherînên mezin bi dest bixe. Medya bi tengkirina mewda(mesafe)ya dinavbera zimanê axaftin û zimanê nivîsînê derî li ber kurdîyeke xwerû vedike û wisa dike ku ev kurdîya xwerû bikeve nav hemû cih û waran û di derbirîna medyayê de serdestîya wê kurdîyê hebe.

Ziman jî amrazê medyayê ye yan ew bername ye ku pê peyam ji şander bo wergir tîne veguhestin. Zimanê amaje, nîşandan, wêne û sînemayê hemû amraz in ji bo gihandina peyamê (Eşref & Nîda, 2004, r. 13-14).

Her wiha fikra Dr. Mihemed Seyîd Mihemed wisa ye ku kategorîya hevbeş a dinavbera ziman û medyayê ya di peywendîya dinavbera derbirîn û wateyê de, kategorîya amajekirinê ye. Zanayên ziman girîngîyê didin “zanista amajeyan” û zanayên medyayê girîngîyê didin çarçoveya hevbeş a dinavbera şander û wergirê xwe da ku medya bikeve çarçoveya hevbeş a şander û wergir ne ku bikeve derveyî vê kategorîyê. Di vir de jî derbirîn dibe xala hevbeş di vê kategorîyê de; ango kategorîya amajeyan di navbera ziman û medyayê de ye.

Nexwe em dikarin bêjin ku di navbera ziman û medyayê de peywendîyek heye. Li gorî Çolî Esed peywendîya navborî li ser wekhevî û xetê hevterîb naçe. Ango her du hêl merc nîn e ku bi heman pileyê bandorê li hevdu bikin. Çunku hêla medyayê bihêztir e. Lewma li gorî bandora ziman li ser medyayê, bandora medyayê li ser ziman di asteke bilindtir de ye (Esed, 2013).

Eger em wek nimûne welatên Ewropayê wergirin, em dibînin ku zimanekî jefamkirina medyayê heye û cîyawaz e ji zimanê warên din. Vê yekê wisa kirîye ku medyakar berî ku bibe medyakar, pêwîst e zimanê medyayê bixwîne û fêrî zimanê medyayê bibe. Bi vê yekê jî fêrbûna wî zimanê standart jihevjamkirina çêdike û desthilat, erk û nirxên medyayê berfirehtir dike.

2. Peywendîya medyayê di gel rastnivîsê

Rastnivîs şêwe û şeklê nivîsînê ye. Ji bo ku her peyvek ku çawa tê gotin wisa jî bê nivîsîn, divê em pabendî çendîn rê û rêzikan bibin û jê averê nebin. Ji vê pabendbûn yan averêbebûnê re rastnivîs tê gotin.

Dr. Ewrehmanî Hacî Marif (1940 – 2007) dibêje “Rastnivîs pêk tê ji komek rêzik ku bi alîkarîya wan axaftina me pê tê nivîsîn. Ew kes ku dinivîse, eger ji rêzikan averê bibe, şaşîya rastnivîsê dike. Ew cure şaşî jî hin astengîyan derdixin ber rêya xwendina tekstê. Ew astengî jî bala xwîner ji têgihîştina naverokê kêmtir dikan.” (Marif, 1986). her wiha Mesut Mihemed (1919 – 2002) dibêje “Rastnivîs sênîka nivîsîn, xwendin û çandê ye û xirabkirineke biçûk di wê de derzekê vedike li ber berfirehbûna mesafeya neguncana nivîskaran li gel hevdu.” (Mihemed

M., Ziman û Rênûsî Kurdî, 2011).li gorî Cemal Nebez jî, rastnivîs nivîsîna wêneyên dengên ziman e (Nebez, 1976). Rastnivîsa her zimanekî yan alfabe ya her zimanekî taybetmendîya xwe heye. Lewma çênabe ku rêzikên rastnivîsa tu zimanekî bi ser zimanekî din de were sepandin yan cîbicîkirin.

Li Kurdistanê jî rastnivîs îro pirseke yekcar girîng a medya û çanda kurdî ye, nexasim li başûrê Kurdistanê. Ji bo ku medyakar û rojnameger wisa bikin ku xwîner yan guhdar û temaşevan baş ji wan fam bikin, divê şarezayê rê û rêzikên rastnivîsê bin. Tiştê ku rastnivîsê rêk dixê û dike yek, rê û rêzikên rêziman û alfabe ya wî zimanî ne, ne ku peyivîn yan devoka navçeyekê ne. Nexebitandina rastnivîsa yekgirtî jî ne tenê mewdaya navbera nivîskar û şander ji hêlekê ve û mewdaya navbera xwîner û wergir ji hêleke din ve berfirehtir dike, her wiha hetta dikare derzeke mezin bixe navbera nivîskaran jî.

Beşeke wan mijar û gotarên ku di medyayê de tên belavkirin, bi rastî naveroka wan dewlemend û tijî zanyarî ye û tiştên taze dibexşin xwîner. Lê belê ji ber ku li gorî ya pêwîst merc û rêzikên rastnivîsê li ber çavan nayên girtin, beşeke wan nixê ciwan ku di mijar yan gotarê de heye winda dibe. Çunku rastnivîs divê şewazê deng û cureyên peyvan îfade bike; wisa ku ew kesê ku peyvekê dixwîne hetta eger wateya peyvê fam neke jî, bikare peyvê bi ciwanî bixwîne.

Bo nimûne raport-nûçeyekê ku rojnamegerek dinivîse û dide bêjerekê da ku di radyo yan televîzyonê de bixwîne, divê ew raport-nûçe bi awayekî bê nivîsîn ku (cudakirin, pêkvezelîqandina peyvan, xalbandî, sernavê sereke, sernavê layekî, kevanek, vekî û hwd) pêwîstîya bêjer bi rave û zelalkirina raportnûsê nebe û çawa hatîye nivîsîn wisa bixwîne.

Yan bi awayekî din rojnamegerek raporteke ji bo dahûrandina bûyerekê dinivîse û di rojnameyekê de belav dike, di vir de divê ew raport ji hêla rastnivîsê ve ew çend tîr û temam be ku her kesê ku bixwîne problemek jê re dernekeve û pêwîstî bi tu zelalkirin û ravekirineke zimannasekî tune be. Eger na, her çend raporteke bihêz û dewlemend be jî, beşeke hêz û dewlemendîya wê ji ber xirabîya rastnivîsê yan liberçavnegirtina mercên rastnivîsê dimire.

Rast e pêşxistin û ravekirina rêzikên rastnivîsê erka zimannas û pisporan e. Dr. Ewrehmanî Hacî Marif dibêje “Her wek çawa atom beşek e ji fizîkê, rastnivîs jî beşek e ji zanista ziman. Çunku di her zanistekê de erka peydakirin, geşepêdana û çespendina tiştan di stûyê zana û pisporan de ye. Her bi vî awayî rastnivîs jî karê zimannasan e.” (Marif, 1986).

Yan wek Mesud Mihemed dibêje:

“Ew kesê ku dixwaze mijûlî alfabe û rastnivîsê be, li ser wî ferz e ku pisporê rêzikên bingehîn ên dengsazî, peyvsazî, rêziman bi temamî û rêzimana zimanê xwe bi taybetî be. Çunku peywendîya tîpan yekser bi deng û her taybetmendîyeke wan ve heye. Peywendîya pevbestin û jiheveqetandina peyv û destewaje(tabîr)an bi peyvsazî û rêzimanê ve heye.” (Mihemed M. , Ziman û Rênûsî Kurdî, 2011).

Lê belê cîbicîkirin, pabendbûn, fêrbûn û zanîna wan rêzikan erka wan hemû kesan e ku destê wan qelemê digire û dinivîsin û belav dikin.

Tevî hemû hewlan ji bo çaksazîyekê di rastnivîsa zimanê kurdî de, di medya, perwerde û dezgehên fermî yê hukûmetê de li ser rêziman, term, ferhengsazî û zimanê standart hin pirsgirêk hene ku gengaz e ku beşeke wan di siberrojeke nêzik de çareserkirina wan mehal be. Lewma mayîna kêşeyên rastnivîsê li tenişt giriftên din rewşê aloztir dike û ber bi cihekî xirab dibe (Mihemed M., Berew Rasteşqamî Axawtinî Kurdî, 1978).

Nexwe divê her nivîskar û medyakar bi qasî wê hindê agahdarê rastnivîsê bin û qet nebe şaşiyên beloq ên zimanî nekin. Lê belê merc nîn e ku rojnameger bibin zimannas û pisporê warê rastnivîsê. Çunku peywira medyakaran di warê zimannasî û dewlemendkirina ziman de girîng e û her medyayêkê jî taybetmendîyeke xwe di cîbicîkirina vê erkê de heye. Çêkirin û nêzîkkirina zaravayên zimanekî jî dikeve nav sînorê vê erkê.

3. Zimanê kurdî û têkelbûna wî di gel kanalên asimanî

Girîngîya ziman ji bo lêkoleran di hemû warên jîyana mirovî de derdikeve, di warê medyayê de jî bi taybetî. Lewma ziman ji hêla lêkoler û pisporan ve girîngî pê hatîye dayîn.

Bi derketin û dahênana her amraz û cureyeke medyayê ji rojnameyê bigire heta îro ya ku jê re medyaya nû û medyaya civakî tê gotin, bandora wan li ser ziman heye û ew bûne amrazine girîng ji bo geşepêdana ziman û dewlemendkirina wî; wisa ku gihîştîyê wê astê ku pêşketina ziman û çandê bi rêya amraz û cureyên medyayê sînorên xwe derbas bikin. Medyayê bi awayekî ku ne tenê di nav zaravayên cîyawaz ên zimanekî de, her wiha di navbera zimanên cîyawaz de jî cureyeke aşinabûnê çêkirîye. Nimûneya vê yekê jî gerdûnîbûna hin terman e ku di gelek zimanên zindî de jî heman wateyê didin.

Ji ber vê yekê jî li gorî hin kesan bi hatina medyaya nû nexasim bi serhildana înternetê rol û bandora medyaya nerîtî kêmtir bûye. Li hember vê yekê li gorî hin kesan televîzyon û radyo hîna jî amrazên girîng û karîger ên medyayê ne.

Her wiha xuya bû ku ziman ew amrazê medyayê ye ku dikare têgeh û wateya peyamê derbibire û li gorî armanc û arasteyên şander wê bigihîne wergir. Lewma ziman amrazek e ji bo “gotûbêjkirin, danûstana çandî, veguheştina zanyarîyan, parastina dîrokê û kanalek e ji bo çalakîyên civakî û hwd.” (Eşref & Nîda, 2004, r. 13-14).

Ziman her wiha roleke girîng di parastina çand û nerîtên civakî de dilîze. Ji hêla din ve Karolin Diana Louice di pirtûka *Rûmalkirdinî Hewal bo Telefîzyon* de dibêje “Dûr be ji sîfet û belaxet û ciwanbêjîya nepêwîst.” (Louice, 1993).

Bi ravekirina vê destewajeyê zelal dibe ku zimanê televîzyonê zimanekî giştî ye û pêwîst e zimanekî hêsan be ku ji hêla piranîya xelkê ve tê bikaranîn. Bi heman mebestê romannivîs û rojnameger Ernest Hemingway şîret li nivîskarên ciwan kirîye û gotîye ku heta hûn dikarin zimanê nivîsên xwe ji alozîyê paqij bikin, sade û rasterast binivîsin, wan peyvyan bi kar bînin ku bi kêmtirîn vekîte wateya wan dide û pirtirîn kes jê fam dikin (Hilliar, 2008). Ev yek jî wê yekê ji me re dibêje ku peydakirina asteke ziman erka medyakaran e da ku peyama wan bigihîje pirtirîn kesan.

Her wiha girîngîya ziman di fêrkirina takekesan de xuya dibe. Çunku ziman bi reftar û nerîtên wê civakê re derdikeve ku takekes tê de ye.

Her wiha li gorî zimannasê navdar Buhler sê kar û erkên sereke yên zimên hene ku pêk tên ji wan pişeyan ku zanayê rûs Jacobson bala xwe daye wan û ew cext kirine:

1. Erka derbirînê: Tê de nivîskar yan axêver bêyî ku guh bide bersivandinê hestên xwe pê derdibire. Ev pişe jî di helbest, stran, edebîyata çîrok û şanoyê de; di beyannameyên fermî de yên wekî belgnameyên sîyasî yan qanûnî; û di karên felsefî û zanistên belgeyî de derdikeve.
2. Erka ragihandinê: Naveroka vê erkê li alîyê derve ye yan rastîya mijaran yan ew rastîyên ku dikevin derveyî ziman û di metnên ragihandinê yên wekî bernameyên xwendinê û raportên hunerî de derdikevin; yan jî di gotarên rojnamegerî, rûpelên lêkolînan, tezên master, doktora û yên din de derdikeve.

3. Erka axaftinbêjîyê: Kakilê vê erkê jî komek xwîner û ew kes in ku axaftin bo wan hatîye kirin. Peywendîya vê erkê bi wê axaftinê re heye ku ji xelkê re tê kirin ji bo ku karekî encam bidin. Girîngtirîn tişt jî di vê erkê de karvedana guhdaran e (Eşref & Nîda, 2004, r. 19-20).

Yek ji teorîyên berbelav û girîng a warê medya û peywendîkirinê teorîya bandorkirina bihêz e ku bi awayekî rasterast lêkolînê li ser bandora dezgehên medyayê ya li ser civakê dike; yek ji wan waran jî ziman e.

Teorîya bandorkirina bihêz, ew teorî ye ku di salên bîstî yê sed sala bîstem de di gel peydabûna îstasyon û belavbûna eywanên sînemayê û pêşveçûna civaka (çêkirî) ku navê civaka cemawerî (mass society) lê hate danîn peyda bûye. Her wiha ew teorî wek teorîya gulle jî tê binavkirin. Li gorî vê teorîyê amrazên medyayê bandoreke wan a bihêz û rasterast heye. Lewma di salên bîstî de girîngî bi îstasyon û filmên sînemayê dihate dayîn. Hingî bernameya “Wilsin” (Lerner, 1958) tirseke zêde di nav xelk û niştecihên New Yorkê xistibû. Her wiha ji ber ku hemû çînen civakî berê xwe danê, liv û tevgerê hate eywanên sînemayê; bi vê re jî têgeha civaka cemawerî peyda bû ku tê wateya takekesên goşegîr ji hevdu û ew kesên ku hevgirtina wan a civakî û çandî lawaz û xav e. Lewra takekes bi tena serê xwe li ber amrazên medyayê rawestîyaye û ev yek jî bandoreke bihêz li ser çêdike.

Medya û zanista medyayê jî bi taybetî ji bo bidestxistina karên xwe yê sereke hewl dide: nûçe, medya, ravekirin, araste û rênîşandan, xweşî-bexşîn, reklamkirin, fêrkirin û medya civakî. Ev kar hemû tîna bîra medyakar û erka wan jî dibe ew yek ku van hemûyan bigihîne bîra xelkê.

Heye ku pênasîya civaknasan a bo ziman di gel wê pênasîya ku pêwîstîya medyakar di zimanê medyayê de pê heye bigunce; yan taybetî di gel wê pênasîyê bigunce ku medyakar dema ku peywendîyê bi cemawerê re çêdike pêwîstîya xwe pê çêdibe.

Di nav wan pênasîyan de ku ji bo medya û ziman hatin kirin di gel peywendîya navbera wan, ji ber ku amrazek e ku siruştê wî ya mirovane heye, tenê di nav mirovan de tê dîtin. Her wiha amrazekê hevbandorkirinê ye. Çunku her alî hewl dide ku bandorê li ser yê din çêke û lewma jî hevbandorkirinê proseyeke bi liv û tevger a berdewam e. Bi paldan bi vê hêla hevbandorkirinê hin kes hene ku pênasîyên peywendîyê kirine û dibêjin ku peywendî ji wê hevbandorkirinê pêk tê ku bi axaftina di navbera şander û wergir de ji şander bo wergir û ji wergir bo şander tê veguhestin; hewlek e ji bo pevguhêrandina cihê çêkirina bandorê.

Ji ber ku ziman ayidî civakê ye, lewma çend erkên wî yê sereke hene: Bi rêya çend dengên axaftinê dibe amrazek ji amrazên peywendîkirin, gihandin, veguhestin û derbirinê. Tiştê ku ziman digihîne yan vediguhêze yan derdibire bi giştî ji hizir, wate, arezû û hêrsbûnan pêk tê (El-Se’ran, 1963, r. 12).

Lê belê erkên ziman çênabe ku tenê bi “amrazekê peywendîkirinê ye” bê sînardarkirin. Çunku lêkolîna “erka gotinan” di zimanek ji zimanên zindî de piştgirîya pênasîyên bi vî rengî nake. Lewma pêwîst e were gotin ku ziman karekî peywendîyê dike yan bi gotineke din peywendîkirin yek ji karên zimên e.

Bizava berbelav a kevn ew yek dupat dikir ku ziman, êdî te divê peywendîya wî bi mijarên eqilî re hebe yan te divê bi hest û arezûyên mirov re, lixwegirê hiziran e û karê wî jî derbirîna hizirên mirovan e. Heçî nûxwaz in ew yek li cem wan meqbûl e ku peywira ziman bi peywendîkirinê ve sînardar bikin (Şeref D. E., 1989, r. 347).

Cîyawazîya navbera her du bizavan mezin nîn e. Kevn û nû, riwangeha wan a ziman “derbirîn” û “peywendîkirin” e. Bi temaşekirinê derdikeve ku ji her du hêlan ve erka wî karê peywendîkirinê ye, nexasim eger em bizanin ku ragihandin proseya pexş û pêşkêşkirinê ye û van li xwe digire: rastî, nûçe, mijarên bihûrgilî, rastîyên dîyarkirî, fikrên mentîqî û fikra cemawer bi qalkirina çavkanîya wê.

Li ber ronakîya dahûrandina peywendîya navbera medya û ziman, em dibînin ku li gorî têgihîştina medyayê bo amrazên ragihandinê, ziman tenê amrazeke peywendîkirinê nîn e; berevajî vê yekê peywendî yek ji peywirên ziman e (Şeref D. E., 1989, r. 347).

Çunku em nikarin peywira zimên bi peywendîkirin yan tenê derbirîna fikran kurt bikin. Lê belê pêwîst e nêrîna me bo ziman ew be ku ziman karekî civakî ye û yek ji karên zimên jî peywendîkirin e, peywendîkirin bi rêya dezgehên ragihandinê.

Her ji destpêka derketina medyaya kurdî ve zaravayên kurdî çûne nav medyayê. Bo nimûne eger em çavekî bi nav wan rojname û kovaran de bigerînin ku di destpêka medyaya kurdî de belav bûne, em ê bibînin ku bi çend zaravayan nivîs û belavkirin hene; nexasim bi her du zaravayên kurmancî û soranî.

Di radyoyên kurdî de ev dîyarde tê dîtin, bo nimûne *Radyoya Bexdayê* ku di sala 1939an de cara yekem dest bi kar kirîye. Ji bilî kurdên Başûr, kurdên parçeyên din ên Kurdistanê jî tevkarî li vê radyoyê kirine. Bo nimûne Cegerxwîn ku xelkê bakurê Kurdistanê ye hevkarî li vê radyoyê kirîye. Her wiha stranbêjên parçeyên din ên Kurdistanê stran di vê radyoyê de pexş kirine, wekî Hesên Zîrek, Meryemxan, Hesên Cizîrî û hwd.

“Radyoya kurdî ya Bexda û ya Êrîvan pişka kurdî li Radyoya Qahîre û pişka kurdî li Radyoya Urmîye û Tehran û êzgeyê Kirmaşanê roleka êkcar mezin dîtîye ji bo belavkirina rewşenbîrîya kurdî û parastina sedan deqêt folklorê kurdî û çandina vîna zimanê kurdî yê şîrîn di dilê hizareha xortê Kurdistanê da” (Ridênî, 2011, r. 13).

Prof. Dr. Refîq Silêmanî de li ser zelalî, zimannasî, bikaranîna peyvên ciwan û puxt û danîna peyvan bi awayekî rêk û pêk di senaryoyên film, televîzyon, radyo, şano, sînema û derbirînên din de dibêje ku ev yek wisa dike ku zarava ciwantir û xoşewîsttir bin û hender bin ji bo jihevfarîkirin, fêrbûna zêdetir û hilweşandina dîwarên jêvfamnekirinê. Ev yek jî wisa dike ku kesek bikare çend zaravayên cîyawaz û zimanên cîyawaz bi axive û şîroveyên mijaran zanistîtir be (Sleman, 1998, r. 63).

Nimûneyeke zindî li pêş me ye ku jineke temen 70 salî, ku li bajarê Hewlêr di rûne bi rêya rêzefilmekî koreyî yê dublajkirî ji bo soranî fêrî vî zaravayî bûye ku esasen bi zikmakî axêvera kurmancî ye û nişteciha rojavayê Kurdistanê ye.

Nexwe medya dikare heta radeyeke baş levnêzîkkirinê di navbera zaravayên kurdî de bike. Heinrich Löffler li ser hewlên nêzîkkirina zaravayên zimanekî amaje bi wê yekê dike ku tevî hewla dezgehên akademîk û sazîyên zanistî, dezgehên medyayê jî roleke wan a berbiçav di nêzîkkirinê de heye (Löffler, 2006, r. 16).

4. Kanalên (Rûdaw, TRT Kurdî, Sahar Kurdish)

Karê me di çarçoveya vê lêkolînê de ku pêşveçûna ziman û çawanîya levnêzîkkirin û hevfarîkirina zaravayên kurdî li xwe digire ew e ku em bi rêya dîyarkirina bandora medyayê ya li ser ziman, standartbûn û aşinabûna hemû kurdan bi zaravayên kurdî destnîşan bikin ku ji bo berfirehbûna ziman û çalakkirina zaravayan bi mebesta hilberandina zimanê yekgirtî ye

kurdî, kêmkirina dûrahîyê, windabûna peyvên giranbiha û cîyawaz û hevbeş û ji bo avakirina jîhevfmakirina zêdetir di bin siha hemû wan guherînên sîyasî û civakî de ku li Kurdistanê rû didin, sûd ji zaravayên kurdî were girtin. Ev yek jî bi piştgirêdana bi wan çavkanîyên li ser ziman û zaravayên resen ên kurdî û komkirina ramanên medyayê çêdibe û paşê jî mirov dikare dîyardeyên bîyanî bi rêya medyayê bigihîne civakê.

Niha kanalên asimanî wek girîngtirîn faktorên peywendîya cemawerî tên hesibandin û tu malek nîn e ku ji bandora vê amêrê dûr be û mirov dikare pesna wê mesafeya bandorê bide ku kanalên asimanî çêdikin.

4.1. Sedema hilbijartina kanalên (Rûdaw, TRT Kurdî, Sahar Kurdish)

Hilbijartina dezgehekê yan kanaleke medyayê ji zehmetî û westana kanalên din kêma nake. Bêguman ji destpêka destpêkirina kanalên asimanî yê kurdî heta niha çendîn hewlên din ên serkeftî hebûne. Hilbijartina van dezgehan têkilîya wê di gel çend sedeman heye. Hinek ji wan sedeman ew in ku ev dezgeh giştîgîr û berfireh in. Ev kanalên asimanî bi pêşkeftîrîn sîstemên teknîk kar dikin û li ser gelek heyvên çêkirî bernameyên xwe pexş dikin. Lewma bi asantirîn şeweyî di hemû dinyayê de tînin, bi taybetî di sînorên Kurdistana Mezin de; û hebûna van kanalên di heyvên çêkirî yê Tirkîyeyê de wisa kirîye ku gelek bi asanî li bakurê Kurdistanê berdest bin. Ev kanal li Başûr, Rojava û Rojhilat jî bi heman şeweyî berdest in. Ev yek jî yek ji wan sedeman e ku hiştîye ev kanal gelek temaşevanan bo xwe bi dest bixin. Di vê lêkolînê de em behsa sponser û xwedîtiya van dezgehan nakin û her wiha behsa ajandaya sîyasî ya van kanalên jî nakin. Berevajî vê yekê, tiştê ku di vê lêkolînê de girîngî pê hatîye dan, ew plan û hewla van dezgehan a bikaranîna zaravayên cuda yê zimanê kurdî ye ku bandora wê di warê pêşveçûna zimanê kurdî û nêzîkkirina zaravayên wî de heye.

4.2. Kanala TRT Kurdî

Ev kanal girêdayî sazîya *Türkiye Radyo Televizyon Kurumu* [Sazîya Radyo û Televîzyonê ya Tirkîyeyê] ye ku ev sazî jî ser bi dewleta tirk e; yanî kanaleke hukmî ye.

TRT Kurdîyê li 25ê meha kanûna yekem a 2008an bi şeweyê têt dest bi weşana xwe kir. Kanalê li 1ê meha 1em a 2009an dest bi weşana xwe ya normal kir. Li 11ê meha kanûna duyem li sala 2015an navê TRT Şeş hate guhertin ji bo TRT Kurdî. Ev kanal weşana xwe bi 24 demjimêran dike û li Tirkîyeyê bê peyk tê temaşekirin. Her wiha li ser heyvên destkird ên wekî Nilesat, Hotbird, Turksatê weşana xwe dike. Ev yek alîkar e ji bo ku bêtir ev kanal bê temaşekirin.

Ev kanal weşana xwe bi her sê zaravayên kurdî (kurmancî, zazakî û soranî) dike. Lê piranîya programên wê bi zaravayê kurmancî ne. Programên wê programên hemecor in (civakî, dînî, hunerî, muzîkî, folklorî, edebî, tenduristî, belgefilmî û hwd).

Rola kanala TRT Kurdîyê di nêzîkkirina zaravayên zimanê kurdî de, ji bilî bikaranîna her sê zaravayên ku me amaje pê dan, hinek program hene ku xizmeta dewlemendkirina zimanê kurdî dikin. Wekî programa *Hûn Dibêjin Çi?* Ev program peyveke zimanê kurdî werdigire û wekî pirs arasteyî temaşevanan dike ku her deverê ji vê peyvê re çî dibêje. Bo nimûne peyva “mîrov” her deverê li gorî şewezarê xwe dibêje “mîrov, merif, meriv, morof, murov, mirhov, merov, merû ...” Ev yek jî zimanê kurdî dewlemend dike.

Programa *Kurdî Hîn Dibim* bi rêya vê programê tîpên zimanê kurdî bi rênivîsa aramî ji bo kurdên Bakur tên nasandin. Her wiha TRT Kurdîyê di malpera xwe de wiha nivîsîye: “TRT Kurdî bi hewalên soranî di navbera kurdên Êraqê û kurdên Tirkîyeyê de dibe pirek.”

Ev gotin wê yekê bo me ron dike ku ev kanal dixwaze bi rêya bikaranîna zaravayên cuda cuda yên zimanê kurdî peywendîyeke zimanî û çandî û civakî di navbera kurdan de bi taybetî di navbera kurdên Bakur û Başûr de çêke. Bêguman bikaranîna her sê zaravayên zimanê kurdî (kurmançî, zazakî û soranî) di vê kanalê de rêxweşkerek e ji bo wê yekê ku kurd zaravayên hevdû nas bikin û xwe hînî zaravayên zimanê kurdî bikin û agahîya wan ji jiyana civakî ya hevdû hebin.

Egerên hîlbijartina kanalê bo wê yekê dizivire ku kanala TRT Kurdî kanalek e û ji aliyê dewletê ve tê birêvebirin û piştgirîkirin. Ev yek jî dibe eger ku programên wê dewlemend û giştîgîr bin. Her wiha programên wê girêdayî jîyana rojane ya xelkê ne û li ser çend heyvên destkird weşana xwe dike. Ev yek jî rêjeya temaşekirinê zêde dike.¹

4.3. Kanala Sahar Kurdish

Tora Cîhanî ya Seher yekemîn tora televîzyonên îranî ye ji bo derveyî sînorên Îranê bi navê “*li derveyî sînor deng û rengê Komara Îslamî ya Îranê*”. Li 16ê tişrîna duyem ya sala 1997an dest bi weşana xwe kirîye. Ev tor bi çend zimanên cîyawaz pexşa xwe dike. Ji wan jî: kurdî, azerbeycanî, ûrdûyî û balkan.

Kanala Seher Kurdî li jêr diruşma “*li derveyî sînor deng û rengê Komara Îslamî ya Îranê*” li tişrîna duyem a sala 2014am dest bi weşana xwe kirîye. Ev kanal ser bi dewleta Îranê ye û ser bi *Tora Cîhanî ya Seherê* ye. Di kanala Seher Kurdîyê de her du zaravayên kurdî (soranî û kurmançî) têne bikaranîn. Ango ev her du zaravayên serekî yên zimanê kurdî têne bikaranîn. Bi rêya bikaranîna van her du zaravayên zimanê kurdî cureyek levnêzîkbûnek di navbera van her du zaravayên zimanê kurdî de peyda dibe. Bikaranîna van her du zaravayan ji bo wê yekê vedigere ku piraniya kurdan bi van her du zaravayan dipeyivin û tê digihên.

Programên wê corawcor in: civakî, malbatî, dînî, çandî, hunerî û hwd. Bi rêya van programan dixwazin bala piraniya temaşevanan ji bo xwe rakêşin. Ev kanal li ser çendîn heyvên destkird tê pexşkirin ku ew jî ev in: Nilesat, Hotbird, Badr, Irsat. Ev yek jî rêxweşkerek e ji bo ku weşana wê bêtir bigihê temaşevanan.

Egerên hîlbijartina vê kanalê ji bo vekolîna me bo çend sedeman vedigere, ji wan jî her wekî me amaje pê da, programên wê corawcor in û ev kanal ji hêla dewletê ve tê birêvebirin û ev yek jî dewlemendîyekê dide kanalê ku bikare li her dera welatî bê asteng bigere û programên xwe çêke û bêtir zanyarî û agahîyan wergire. Kanal her du

zaravayên serekî yên zimanê kurdî bi kar tîne û her wiha li ser çendîn heyvên destkird pexşa wê tê weşandin.

4.4. Tora Medyayî ya Rûdawê

Tora Medyayî ya Rûdawê (TMR) komeke medyayî ya serbixwe û azad a kurdî ye. Kanal di warên medyaya dîtbar û bihîstbar de (bi awayê kaxiz û deng û reng û elektronîk) berhemên xwe pêşkêşî xelkê dike. Li gorî wan zanyarîyên ku ji dezgeha TMRyê hatine wergirtin, ev tor

¹ Ji bo agahîyên bêtir li ser bandora TRT Kurdîyê li ser ziman û kurdên Bakur, bnr.: Ergin öpengin, *Rewşa Kurdî ya Sosyolenguîstîk li Tirkîyeyê*, weşanxane Avesta, Stenbol, 2011, r 147- 150.

kompanyayeke kar-nexwaz e. Kanal gihandina rastîyê û beşdarîkirina li çespondina bingehên azadîya raderbirînê girîngtir dizane ji qazanca madî. Her wiha di belavkirin û gihandina berhemên xwe de xwe bi sînorekî cografyayî yê dîyarkirî ve girê nade û nêrîneke wê ya cîhanî heye ji bo xebatkirinê.

TMR dixwaze ku berhemên xwe yê medyayî bigihîne zêdetirîn kesan. Her wiha dixwaze ku komên nû jî peyda bike ku heta niha medyayên kurdî peyda nekirine û negihîştine wan. Çunku çî qas ku bikarhênerên berhemên medyayî yê TMRyê zêdetir bin, şansê pêşxistin û baştirkirina berhemên wê jî zêdetir dibe; ev yek jî bi rêya wergirtina reklamên zêdetir û peydakirina sponser û çavkanîyên dahatî yê bihêztir çêdibe.

Felsefeya xebata TMRyê wek komeke medyayî ew e ku pirtirîn komên bikarhênerên cuda sûtê ji pir-rengîya berhemên wê wergirin. Ji bo bidestxistina vê stratêjîyê û gihîştina bi wê hejmara berfireh a bikarhêneran, TMR dixwaze ne tenê kar li ser pir-rengîya berhemên xwe bike, her wiha ji bo wê girîng e ku ji hêla çawanîyê ve jî berhemên wê di rêza pêş de bin û bi berawird di gel medyayên kurdî yê din her tim di pileya yekemîn de bimîne. Bandora vê yekê jî li ser bidestxistina bawerîya zêdetir a bikarhêneran dibe û asta bikaranîna wê jî bilindtir dike.

Cîbicîkirina vê stratejîyê li gorî mekanîzmeyekê dibe ku xebatkarên TMRyê çêdikin û plana cîbicîkirinê jê re datînin.

4.4.1. Beşên Tora Medyayî ya Rûdawê

Radyo, ku ev jî du radyoyên heta radeyekê taybet in. Çunku pêk hatine ji radyoya nûçeyan û radyoya mûzîkê. Radyoya nûçeyan %60 ji bernameyên wê berhemên wê bi xwe ne û %40 ji televîzyonê werdigire. Bernameyên nûçeyî û bernameyên şîrovekirinê tê de hene. Radyoya mûzîkê jî taybet e bi bernameyên hunerî di gel mûzîk û stranan.

Pexşa van her du radyoyan ji bilî heyvên çêkirî dikarin rasterast bi rêya înternetê jî bêne guhdarîkirin tevî hebûna pexşa navxweyî li ser pêlên FM.

Kanala televîzyonî ya Rûdawê televîzyoneke asimanî ye û li ser heyva çêkirî bernameyên xwe pexş dike. Televîzyona Rûdawê nûçeyên ji hemû cîhanê bi zimanê kurdî belav dike. Her wiha Şeklekê wê ya karkirina nûçeyan heye. Pirtirîn girîngî bi nûçeyan tê dan û paşê bernameyên wê yê taybet bi nûçeyan hene. Her şev, ji bilî şevên înnî û şemîyê, *Rûdawa Îro* şîroveya nûçeyên rojê dike ku maweya wê saetek e. Yê din dikevîne çarçoveya gotûbêjkirinê di gel çarçoveya zanyarîyan.

Her wiha kanala Rûdawê xwedî bernameyêke dînî ye bi mebesta aşinakerîna dînan bi hevdu û xelk aşinayî hevdu bibin û wan dînan bizanin, lihevçûnîyên wan çî ne û li Kurdistanê ew dînen cîyawaz çawa li hev dikin û pêkve dijîn û encama wê çî ye. Ev bername li wê toleransê vedikole ku li Kurdistanê heye û çawa dikare ev tolerans bê berbelavkirin û berdeyamkirin. Armanç dike ku xelkê Kurdistanê şarezayî wan rêzikên dînî be û bizane bê ka ew rêzik li cem mesîhîyan çawa ne, li cem êzîdîyan çawa ne û yan li cem misilmanan û li cem kakeyîyan çawa ne û şarezayîya wan hebe li ser wan hemû dînan ku li Kurdistanê hene.

Portala TMRyê xwedî portala xwe ye. Di gel vê portalê jî bi rêya hesabên xwe yê li ser torên civakî (Facebook, Twitter, Instagram û YouTube) berdeyam e li agahdarkirina girseya xwe ji nûçe û mijarên nû.

Ev portal jî ji çend beşan pêk hatiye. Portal ji bilî beşa xwe ya kurdî, ku pêk tê ji her du zaravayên kurmançî û soranî, çend zimanên din jî li xwe digire. Wek îngilizî, tirkî û erebî.

Ji hêleke din ve jî beşa çapkirinê rojnameya Rûdawê derdixe ku rojnameyeke heftane ye û her roja duşemî derdikeve. Di gel vê yekê jî rojnameyeke werzişî jî derdixe ku rojên sêşemî yên her hefteyê derdikeve ku tîraja wê ya niha 8 hezar e lê belê tîraja rojnameya sîyasî ji vê hejmarê kêmtir e.

Rojname tenê li başûrê Kurdistanê tê belavkirin. Lê belê di destpêka derketina rojnameya Rûdawê de li Ewropayê jî çapa wê hebû ku destpêkê çapa Ewropayê ya rojnameyê li sala 2010an li Elmanyayê dest pê kir.

4.4.2. Zaravayên bikarhatî di Tora Medyayî ya Rûdawê de

Bi şeweyekî giştî du zaravayên serekî ku bi kar tên “kurmancîya jorîn û jêrîn” in, yên ku ji wan re botanî û soranî jî tê gotin. Geştên nûçeyan wekî hev in. Ango hejmara geştên kurmancî wekhev e di gel hejmara geştên soranî. Lê belê hin bernameyên zaravayê kirmanckî jî hin caran hene.

Dîsan di kanala Rûdawê de ji bilî geştên nûçeyan ku yek ji wan li saet 19:00an e û ji bo rojavayê Kurdistanê ye û ya din jî li saet 18:30an e û ji bo rojhilatê Kurdistanê ye. Demên din jî di hemû geştên nûçeyan de nûçeyek ji bo her çar parçeyên Kurdistanê heye.

Li ser bikaranîna têkelîyeke rênivîsê, rêveberê berpirsîyar ê kanala Rûdawê behs dike ku bi her du şewazên nivîsîna kurdî dinivîsin ku hin caran nûçeyeke Amedê bi şeweyê tîpên erebî û latîni dinivîsin û berevajî vê yekê jî nûçeyeke taybet bi Silêmanyê bi her du şewazan dinivîsin. Bi vê yekê re jî dîsan jihev famkirin di şewaza nivîsîna zaravayan de zêde dibe. Pê re jî berfirehîya girseya TMRyê zêdetir dibe û her wiha em dîr in ji sepandina zaravayekî dîyarkirî û giştandina wî bi ser girseya dezgehê de. Her wiha li gorî zanyarîyan TMR sîyaseta zimanî ku bi kar tîne, bandoreke wê ya zêde çêdibe li ser pêşveçûna zimanê kurdî. Çunku tu li her ku dera vê dinyayê bî, ji bo bidestxistina zanyarîyan, ku ta radeyekê jî peywendîya wê bi kurdan re heye, tu dikarî ji TMRyê bi dest bixî û piştê bi çavkanîyên derekî girê nedî.

Li gorî zanyarîyan niha ji ber nebûna reqabetê li bakur û rojhilatê Kurdistanê, TMR bi taybetî kanala televîzyonê ya Rûdawê pêşeng û bê rikaber e. Li Başûr jî kanalên televîzyonê hene ku dixwazin reqabetê bikin. Ev yek jî vedigere bo serkeftîbûna sîyaseta karkirinê, xwedî kiwalîteke bilind û teknîkeke bihêz. Heta radeyekê yekemîn kanala nûçeyî ya kurdî ye ku bi sîstema HD kar dike. Medyaya Rûdawê jî mebesta wê ew e ku radeya jefvankirina temaşevanên kurd zêde bike û bi şeweyekî sertaserî wan li Kurdistanê bigerîne bo nav medyaya kurdî.

5. Encamên rapirsîyê

Ev lêkolîn bi *Google Forms*ê hatiye encamdan. %100 elektorînik e û bi şeweyê online hatiye şandin. Piştî ku mirov tijî dike, xala şandinê heye ku bersivan yekser û bi çend çirkeyan digihîne lêkoler. Dîyar e bandora vê şewazê hebe ku em dikarin xwe bigihînin hemû çînan û tebeqeyên civakê. Dabeşkirina online di sînoren Kurdistanê mezîn de hatiye kirin.

Encamên rapirsîyê bi vî şeweyî bûn: 967 formên online hatin kurmancîkirin û 781 formên online hatin soranîkirin. Tevahîya giştî ya forman bi her du zaravayan gihîşte 1748 forman. Bi vê rêyê li kîjan welatekî bin yan kîjan zaravayê kurdî bi kar tînin bila bînin me karî em xwe bigihînin piranîya hemwelatîyan.

116 form di lêkolînê de ji ber kêmasîyên di formê de hatin feramoşkirin. Lewma em dikarin bêjin ku bi rêjeya %6.6 şaşî di tijîkirina forman de hebûye. Ji ber vê yekê 1632 form tên ravekirin û şîrovekirin.

Forma rapirsîyê li ser hemwelatîyên kurd ên her çar parçeyên Kurdistanê mezin hatîye belavkirin ku bi şewaza elektronîk û bi zaravayê kurmançîya jorîn bi tîpên latînî li bakurê Kurdistanê û li rojavayê Kurdistanê hatîye belavkirin û bi zaravayê kurmançîya jêrîn li başûr û rojhilatê Kurdistanê hatîye belavkirin.

6.Şîroveya Encaman

6.1.Tewerê Yekem: Pêzanînên giştî

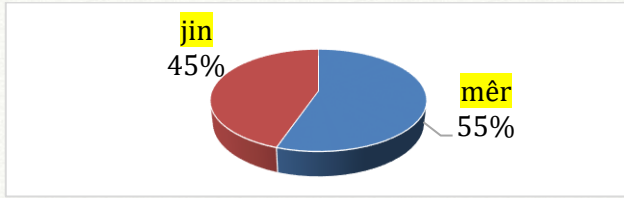
Têbînî: Destpêkê dixwazîn behsa wê yekê bikeyin ku 1748 kes beşdarî vê rapirsîyê bûne. Lê belê tenê 1632 form hatine analîzkirin. Her wiha 116 form di lêkolînê de ji ber kêmasîya di bersivan de hatine feramoşkirin. Lewma em dikarin bêjin ku bi rêjeya %6.6 şaşî di tijîkirina forman de hebûye.

Pêzanînên giştî

Pirsiyar		Jimareya beşdaran	Rêje (%)
Zayend	Nêr	902	55.3%
	Mê	730	44.7%
Temen	18 - 35	879	53.9%
	36 - 60	552	33.8%
	61 - 90	201	12.3%
Asta xwendinê	Derçûyê seretayî	87	5.3%
	Derçûyê navincî û diwanavincî	183	11.2%
	Derçûyê zanîngehê û peymangehê	899	55.1%
	Master	306	18.8%
	Doktora	157	9.6%
Rewşa aborî	Baş	330	20.2%
	Navincî	1181	72.4%
	Xerab	121	7.4%
Pîşe	Karê azad	296	18.1%
	Xwendekar	409	25.1%
	Fermanber û mamoste	777	47.6%
	Bêkar	150	9.2%
Cihê niştecibûnê	Bajar	1123	68.8%
	Bajarok û nahiye	338	20.7%
	Gund	171	10.5%
Rewşa civakî	Zigurd (selt)	739	45.3%
	Xêzandar	893	54.7%

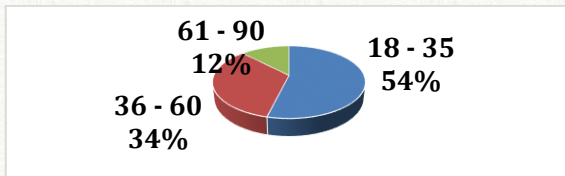
Tablo 1: Wesfa analîza amarên birgeya yekem

Di vê Şekla jor de tewera yekem zelal dibe ku tê de rêjeya beşdaran li gorî her heft kategoriyan hatiye dabeşkirin. Rêjeya her beşekê beramber kategoriya xwe hatiye nivîsîn ku piştê em ê analîz bikin.

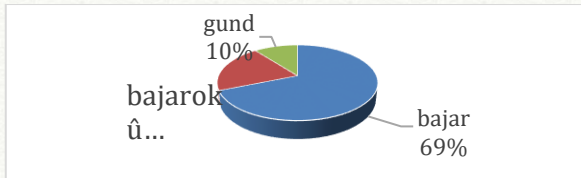
Şeklê 1: zayend

Diyar e li gorî rêjeya beşdarbûnê jin û mêr hemû endamên civaka kurdî lê beşdar bûne. Lewma dikare were gotin ku her du zayend lê beşdar bûne. Bi rêjeyên cîyawaz derdikeve ku zêdetir mêr di warê medyayê de kar dikin. Lê belê cîyawazî gelek nîn e. Nexwe em dikarin bêjin ku li Kurdistanê her du zayend nêzîkî hevdu cewawera kanalên televîzyonê yên taybet in.

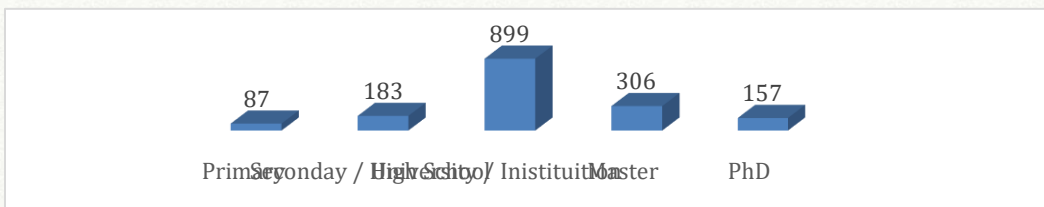
Şeklê2: Temen

Ew rastîya ku li her civakê çîneke çalak heye ku di piranîya warên civakî de beşdar in, li Kurdistanê jî çîna ciwanan ku dikeve navbera 18-35 salan, beşdar in li çalakîyên civakî. Nexwe ev yek jî bi raya min ciwanên niha ji ber globalîzm û pêşkeftina teknolojiyê zêdetir têkelî hevdu bûne. Lewra jî xwedîyê bilindtirîn pileya çalakîyên civakî ne di civakê de.

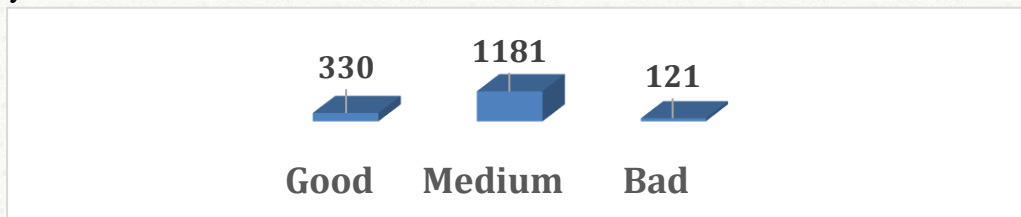
Şeklê3: Cihê nîştêcîbûnê

Ya ku cihê girîngîyê ye berdewam di bajaran de beşdarîya cewawerê di çalakî û bidestxistina zanyarîyên nû de berî bajarok û gundan e. Ev yek jî vedigere bo wê yekê ku li bajaran teknoloji û internet û globalîzmê zêdetir reng vedaye. Lewra em dibînin ku beşdar di navenda bajaran de zêdetir bûne.

**Şeklê4:
Asta
wendinê**

Eger em li vê encamê hûr bibin, di hemû astên xwendinê de beşdar di rapirsîyê de bi rêjeyên çiyawaz hene.

Şeklê5:
Rewşa
aborîyê

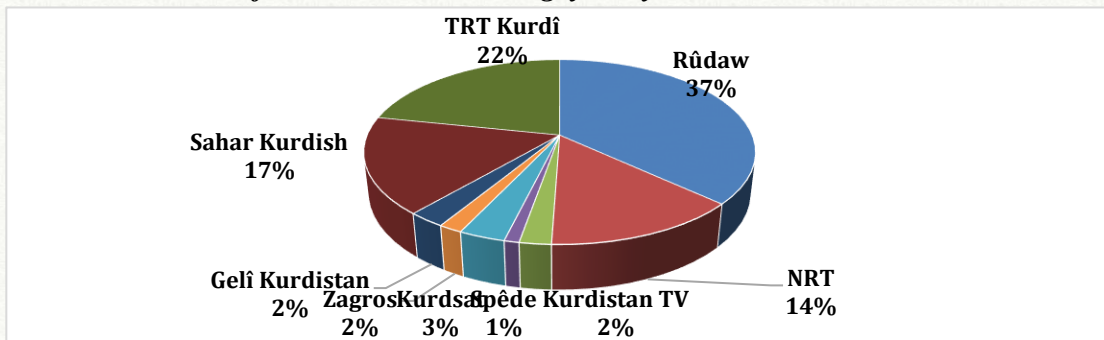
6.2.Bandora Ragihandinê li ser Zaravayên Zimanê Kurdî

Di Şeklê duyem a analîzkirina datayan de derdikeve ku rêjeya dengderan beramber her kategorîyekê çiyawaz e. Rêjeya beşdarbûnê li gorî bersivên pirsan piştê bi cuda tèn ravekirin.

Pirsyar	Jimare ya dengderan	Rêje (%)	
Q8	Bakurê Kurdistanê	518	31.7%
	Başurê Kurdistanê	540	33.1%
	Rojhilatê Kurdistanê	301	18.4%
	Rojavayê Kurdistanê	273	16.7%
Q9	Kurmancîya jorîn	711	43.6%
	Kurmancîya jêrîn(soranî)	590	36.2%
	Lorî	149	9.1%
	Goranî û zazakî	182	11.2%
Q10	Belê	1078	66.1%
	Kêm	494	30.3%
	Nexêr	60	3.7%
Q11	Rûdaw	601	36.8%
	NRT	224	13.7%
	Kurdistan TV	36	2.2%
	Spêde	17	1.0%
	Kurdsat	53	3.2%
	Zagros	27	1.7%
	Gelî Kurdistan	43	2.6%
	Sahar Kurdish	276	16.9%
	TRT Kurdî	355	21.8%
Kenaleke dîtir	0	0.0%	
Q12	Têdigehtî ji aliyê zimanvanîyê ve	183	11.2%
	Rûniya dariştina babetan bi zimanekê zanistiyane ye	241	14.8%
	Rastbêjîya bername û zanyariyan	305	18.7%
	Nêzik e li rê û boçûn û întimaya siyasî	119	7.3%
	Ji ber bernameyên wê yên hemecur di hemû biwarên jîyanê de	251	15.4%
	Bo zanîna bûyerên cîhanî	205	12.6%
	Lezatiya gihandina nûçeyan û meydanbûna kanalî	275	16.9%
	Egerên dîtir	53	3.2%
Q13	Bernameyên aborî	248	15.2%
	Bernameyên ayînî (dînî)	156	9.6%
	Bernameyên tenduristîyê	123	7.5%
	Bernameyên werzişî (spor)	132	8.1%
	Nûçe û bernameyên siyasî	491	30.1%

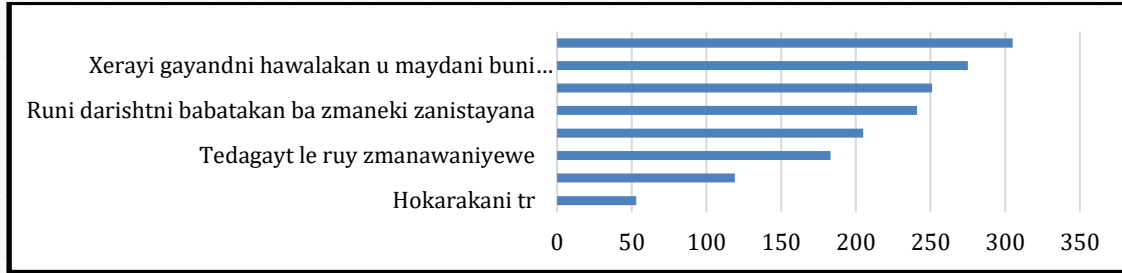
	Bernameyên dariştin û dokumêntarî	51	3.1%
	Bernameyên zanistî û fêrkarî	154	9.4%
	Bernameyên civakî û rewşenbîrî (çandî)	277	17.0%
Q14	Belê	887	54.4%
	Ta radeyekê	574	35.2%
	Nexêr	171	10.5%
Q15	Belê	550	33.7%
	Ta radeyekê	933	57.2%
	Nexêr	149	9.1%
Q16	Rênivîsa latînî	882	54.0%
	Rênivîsa erebî (aramî)	750	46.0%
Q17	Belê	822	50.4%
	Ta radeyekê	752	46.1%
	Nexêr	58	3.6%
Q18	Rûdaw	532	32.6%
	NRT	211	12.9%
	Kurdistan TV	0	0.0%
	Spêde	35	2.1%
	Kurdsat	91	5.6%
	Zagros	24	1.5%
	Gelî Kurdistan	47	2.9%
	Sahar Kurdish	242	14.8%
	TRT Kurdî	309	18.9%
	Kanaleke dîtir	141	8.6%
Q19	Belê	892	54.7%
	Ta radeyekê	653	40.0%
	Nexêr	87	5.3%
Q20	Belê	1096	67.2%
	Ta radeyekê	381	23.3%
	Nexêr	155	9.5%
Q21	Kurmancîya jorîn	837	51.3%
	Kurmancîya jêrîn (soranî)	741	45.4%
	Lorî	18	1.1%
	Goranî û zazakî	36	2.2%
Q22	Bikaranîna zaravayekîbi tenê	163	10.0%
	Têkelkirina diyalêkan û kirina wan bi awayê yek zarava	97	5.9%
	Bikaranîna hemû zaravayan di demên cuda cuda de	999	61.2%
	Bikaranîna hemû zaravayan di demekê de	373	22.9%

Tablo 2: Wesfa analîza amarên birgeya duyem

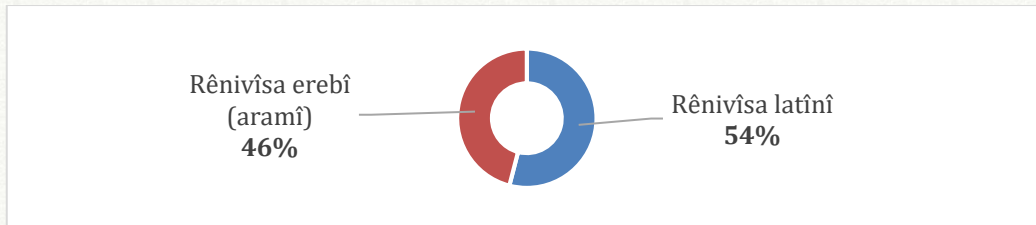
Şeklê 6: Gelo bi piranî li kîjan kanalên asimanî yên kurdî temaşê dikî?

Dîyar e ku temaşevanên hemû kanalên kurdî hene. Lê belê bilindbûna *Rûdawê* bi eşkere dîyar e ku hemwelatîyên her çar parçeyên Kurdistanê bi rêjeyeke berbiçav lê temaşe dikin û li hêvîya nûçe û zanyarîyên wê ne. Piştî kanalê *Rûdawê*, *TRT Kurdî* bi rêjeya %22 tê û piştî wê jî *Sahar Kurdish* tê. Bi raya min piraniya nûçegihanana li hemû bajarên girîng ên Kurdistanê mezin û pîrbûna bernameyên zindî li ser babetên girîng û aktuel vê rêjeya zêde ya temaşevanan dibexşe van kanalên. Her wiha rola berfirehî û hêza maddî û mirovî ya van kanalên di vê yekê de heye. Li gorî vê rapirsîyê ew yek jî berbiçav dibe ku kêmترین temaşevan ên *Spêdeyê* ne.

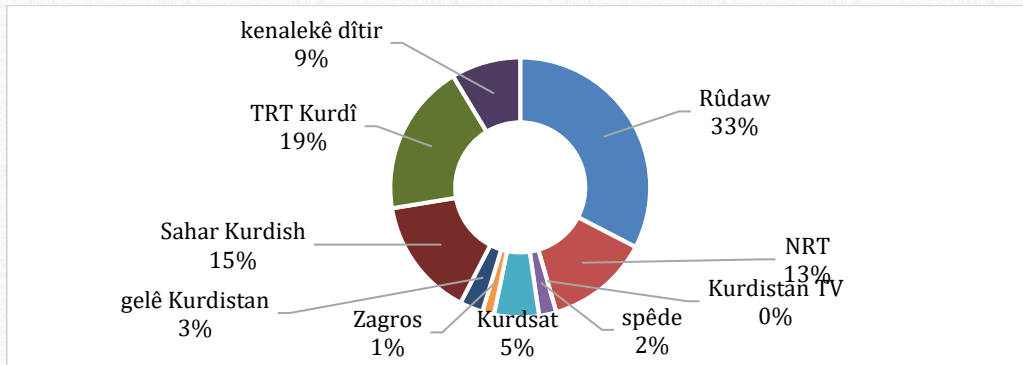
Şeklê7: Çawa dizanî ku baştirîn kanal e? Bi çi pîverekê?

Ev tablo wê yekê derdixe ku hemwelatîyên kurd girîngîyeke zêde bi rastbêjî û destnîşankirina rastîyane didin û serekîترین pîver e ji bo dîyarkirina baştirîn kanalên kurdî. Her wiha lezgînîya gihandina nûçeyan û ew zaravayên kurdî ku pê nûçe hatine gotin jî pîverên girîng in. Ango ew kanalên ku zêdetir ji zaravayekî bi kar tînin, temaşevanên wan zêdetir in. Axêverên zaravayên kurdî yê cîyawaz bi awayekî ku ji nûçeyan fam kirin û bi zaravayê xwe bû, ev yek dibe sedema temaşekirina kanalên. Lewra divê girîngîyeke zêde bi zaravayên bikarhatî di zimanê medyayî de were dayîn. Çunku ev yek dibe alîyekî karîger ji bo rakêşana temaşevanan bo temaşekirina bernameyan.

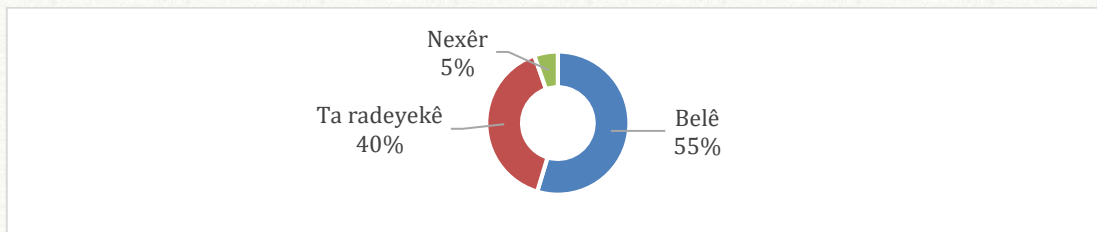
Şeklê 8: Gelo çi cure rêniwîsa kurdî pêbaşe di ragehandinê de bikar bihêt ku mîfa hebe ji bo pîtir hevtêgehîştinê di navbera zaravayên zimanê kurdî de?

piraniya beşdaran li gel bikaranîna rêniwîsa latînî ne. Ji ber vê yekê bi raya min divê li ser vê babetê rawestan were kirin da ku ber bi bikaranîna rêniwîsa yekgirtî em biçin ku hemû parçeyên Kurdistanê bi kar bînin û li ser li hev bikin.

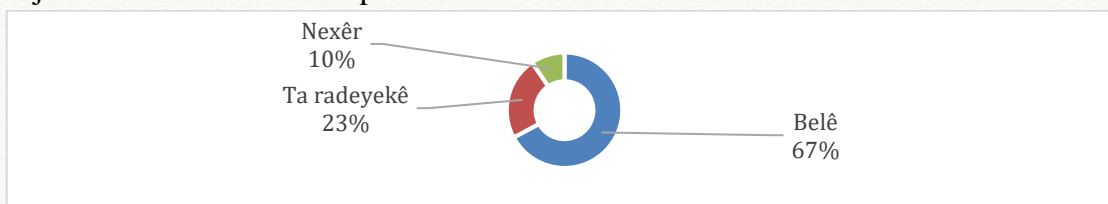
Şeklê 9: Bi boçûna te kîjan ji kanalên asimanî karîne têkiliyekê durist bikin di navbera zaravayên kurdî de?

Li ser Şeklê 9 beşdar bi rêjeya %33 hemfikir in ku kanala Rûdawê karîye bandorê li ser têkelîçêbûna navbera zaravayên kurdî bike ku wek pirtirîn rêje tê hesabandin. Piştî wê kanala TRT Kurdî îcar Sahar Kurdish û paşê NRT tê ku ev çar kanal em dikarin bêjin bandora wan a serekî li ser têkelbûna zaravayên kurdî heye. Lewra pêwîst e bê gotin ku hemû kanalên asimanî divê heman rêya van kanalên xwedî zêde temaşevan bişopînin da ku di maweyeke kurt de em bigihîjin wê xalê ku piraniya kurdan ji zimanê hevdu fam bikin û pê xeber bidin.

Şeklê 10 : Bi boçûna te hevtêkelkirina di navbera zaravayên zimanê kurdî de ku di kanalên asimanî yên kurdî de dihête kirin, pêşxistinê di zimanê kurdî de dike û bandorê li ser nêzîkkirina zaravayên zimanê kurdî durist dike?

Di Şeklê 10ê de rêjeya bandora têkelbûna zaravayan li ser pêşvebirina zimanê kurdî rêjeyeke berbiçav û bilind e. Wekî ku mirov dibîne beşdar bi rêjeya %55 hemfikir in ku bandora berdewam û rasterast a têkelkirinê heye û %40 bi wê yekê re ne ku hin caran bandor heye. Ango bi awayekî giştî %95 hemfikir in ku têkelbûna zaravayên kurdî bi rêya kanalên asimanî bandoreke wê ya berbiçav di pêşveçûna zimanê kurdî de heye. Dîyar dibe ku piraniya mezin a hemwelatîyên kurd ji her çar parçeyên Kurdistanê bi dilê wan e û wek zerûret dibînin ku êdî ew rewş berdewam nebe û em bibine xwedî zimanekî yekgirtî yan qet nebe hemû kurd li her ku dibe ji kurdekî din fam bike û pê re xeber bide.

Şeklê 11: Gelo li cem te baş e têkhelkêşiya zaravayên kurdî di zimanê bikaranînê yên kanalên kurdî de bihête kirin?

Wekî ku di Şeklê 11ê de tê ditin, beşdar bi rêjeya %67 pêşniyara têkhelkêşana zaravayan dikin bo kanalên asimanî, bi awayekî giştî bi hemû bernameyan. Lê belê %23 bi wê yekê re ne ku hin caran ev têkhelkêşan were kirin. Tevahîya giştî %90ê beşdaran li gel wê fikrê ne ku di kanalên asimanî de ev yek were kirin. Ango hemwelatîyên kurd li hember zaravayê xwe fanatîk nîn in. Berevajî wê yekê bi dilê wan e ku fêrî zaravayekî din bibin yan jî qet nebe ji hemû zaravayan fam bikin.

Naveroka pirsîyarên jimare (10, 14, 15, 17, 19 û 20)

10- Gelo li kanalên asimanî temaşe dikî?

14- Gelo çî zaravayê zimanê kurdî cuda ji zaravayê xwe fêr bûyî ji aliyê têgehiştinê ve bi rêya ragihandinê?

15- Gelo çî zaravayê zimanê kurdî cuda ji zaravayê xwe fêr bûyî ji aliyê axaftinê ve bi rêya ragihandinê?

17- Gelo bi boçûna te, baş e bikaranîna peyv û destewajeyên lokalî (xwecihî) yên bajarên cuda cuda yên Kurdistanê di kanalên asimanî yên kurdî de?

19- Bi boçûna te hevtêkelkirina di navbera zaravayên zimanê kurdî de ku di kanalên asimanî yên kurdî de dihête kirin, pêşxistinê di zimanê kurdî de dike û bandorê li ser nêzîkkirina zaravayên zimanê kurdî durist dike?

20- Gelo li cem te baş e têkkelkêşîya zaravayên kurdî di zimanê bikaranînê yên kanalên kurdî de bihête kirin?

Ji bo ku em bizanin di amarên me de cîyawazî di temaşekirina kanalên kurdî de heye yan na, yan jî em bêjin ev her girîmane serbixwe ne yan serbixwe nîn in ku me girîmaneya xwe wek pirsîyara 10 û pirsîyara 11 wergirtîye, destpêkê ji bo pirsîyara 10 ku dibêje gelo li kanalên kurdî temaşe dikî, em bi dataya “belê”yê rabûne ji bo hemû “belê”yan û her wiha “nexêr” ji bo hemû wan rewşan ku bersivên wan “nexêr” yan kêmbûye. Ji bo pirsîyara 11 ku dibêje gelo li kanalên kurdî zêdetir temaşe dikî, ew yek bi “belê” û “nexêr”a pirsîyara me ya 10an ve hatîye girêdan. Niha bi nirxandina *Pearson Chi-Square Test* di navbera pirsîyara 10 û pirsîyara 11an de wek di Şeklê jimare 4 de em dibînin, nirxa P-Value>0.05 ango encama nirxandinê bihadar e. Bi gotineke din cîyawazî heye di temaşekirina kanalên kurdî de wek di Şeklê jimare 4 de mirov dikare encaman bibîne yan jî di jimare 15an de.

Kanal	11- Gelo bi piranî li kîjan kanalên asimanî yên kurdî temaşe dikî?										Pearson Chi-Square	P-Value	
	Rûdaw	NRT	Kurdistan TV	Spêde	Kurdsat	Zagros	Gelî Kurdistan	Sahar Kurdish	TRT Kurdî	Tevahî			
10- Gelo li kanalên asimanî temaşe dikî?	Yes	565	223	34	17	53	25	43	274	338	1572	29.447	0.001
	No	6								7	60		
Tevahî		01	24	6	7	3	7	3	76	55	1632		

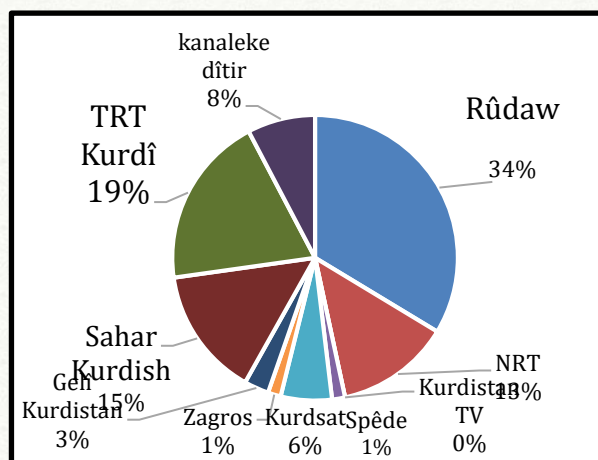
Tablo3: Chi Square Test

Ango ji bilî wê yekê ku di Şeklê 6 de derket, cîyawazîya rêjeya temaşekirina kanalên kurdî heye. Wekî ku em dibînin rêjeya temaşekirina kanala Rûdawê bi zêdetirîn rêjeyê derdikeve ku %37 e. Paşê rêjeya temaşekirina kanala TRT Kurdî tê ku rêjeya wê jî %22 ye. Bi vî awayî heta digihîje kêmtirîn rêjeya temaşekirina kanala Spêdeyê ku %1 e. Lê belê bi alîkariya nirxandina *Pearson Chi-Square* ev cîyawazî hatîye selmandin.

Jimareya “belê”yan di pirsîyara dehem de ku dibêjin belê li kanalê kurdî temaşe dikim 1572 kes in di tevahiya 1632 kesan de. Ango tenê 60 heb bersivên “nexêr” û kêmbûne ji bo

temaşekirina kanalên kurdî. Lê belê wekî ku berî niha me îşaret pê kiribû, ji bo pirsîyara dehem “nexêr” û “kêm” wek “nexêr” tê hesabandin. Îcar ji bo guhêrbarîya duyem ku pirsîyara 18em e dibêje kîjan kanala asimanî karîye têkelîyê di navbera zaravayan de çêbibe, em dibînin ku bi jimareya “belê”yan di Şeklê 7 de kanala Rûdawê zêdetirîn “belê” ber wê ketin û di tevahîya 1572 belêyan de 529 wergirtine ku ev jî dîke %34. Bi heman awayî ji bo kanalên din jî jimareya “belê”yan mirov dikare di heman Şeklê de bibîne. Ji bo rêjeyên wan hûn dikarin li Şeklê 19 temaşê bikin da ku hûn bikarin bizanin ka hêza kanalên kurdî di çêkirina têkelîya zaravayan de çawa ye.

Ji bo vê mebestê bi rêya nirxandina Chi Square Testê, ku nirxa wê 164.75 (0.001=P-Value) biçûktir e ji 0.05, em dibînin ku cîyawazî di hêza têkelbûna kanalên de heye ku ji hêla wan kesan ve ku kanalên asimanî temaşê dikin.

Şeklê 12: cîyawazî di hêza têkelbûna kanalên de heye ku ji hêla wan kesan ve ku kanalên asimanî temaşê dikin

6.3.Tewerê Sêyem: Rol û bandora tora medyayî ya Rûdawê li ser nêzîkirina diyalektên zimanê kurdî

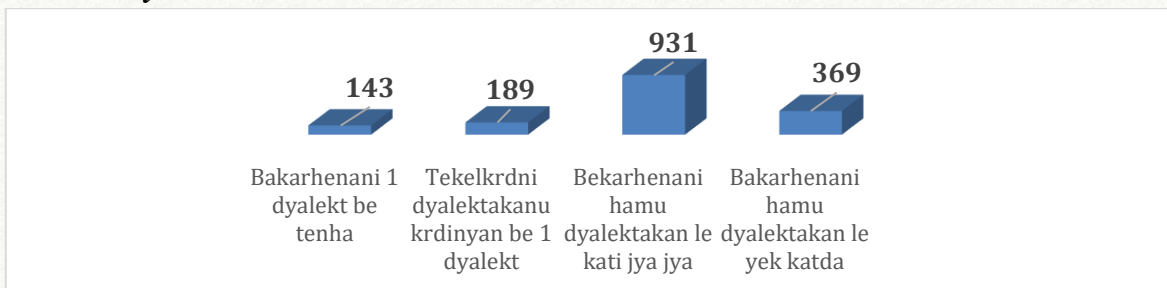
Pirs û bersiv	Jimare	Table Valid N %
Q23	Belê	1018 62.4%
	Ta radeyekê	443 27.1%
	Nexêr	171 10.5%
Q24	Televîzyon	768 47.1%
	Radyo	234 14.3%
	Rojname	64 3.9%
	Multîmedya	566 34.7%
Q25	Nûçe û bernameyên siyasî	909 55.7%
	Bernameyên tenduristîyê	110 6.7%
	Bernameyên civakî û rewşenbîrî (çandî)	311 19.1%
	Bernameyên werzişî (spor)	73 4.5%
	Bernameyên aborî	116 7.1%
	Bernameyên dariştin û dokumêntarî	113 6.9%
Q26	Gelek	764 46.8%
	Ta radeyekê	688 42.2%
	Kêm	127 7.8%
	Nekiriye	53 3.2%
Q27	Belê	667 40.9%

	Ta radeyekê	806	49.4%
	Nexêr	159	9.7%
Q28	Kurmancîya jorîn	774	47.4%
	Kurmancîya jêrîn (soranî)	858	52.6%
Q29	Kurmancîya jorîn	696	42.6%
	Kurmancîya jêrîn (soranî)	936	57.4%
Q30	Belê	809	49.6%
	Ta radeyekê	720	44.1%
	Nexêr	103	6.3%
Q31	Belê	659	40.4%
	Ta radeyekê	782	47.9%
	Nexêr	191	11.7%
Q32	Belê	424	26.0%
	Ta radeyekê	848	52.0%
	Nexêr	360	22.1%
Q33	Rênivîsa latînî	1064	65.2%
	Rênivîsa erebî (aramî)	568	34.8%
Q34	Belê	783	48.0%
	Ta radeyekê	632	38.7%
	Nexêr	217	13.3%
Q35	Bikaranîna zaravayekîbi tenê	143	8.8%
	Têkelkirina zaravayan û kirina wan bi awayê yek zarava	189	11.6%
	Bikaranîn hemû zaravayan di demên cuda cuda de	931	57.0%
	Bikaranîna hemû zaravayan di demekî de	369	22.6%

Tablo 4: Analîzkirina amaran ji bo birgeya sêyem

Pirs û bersiv	Jimare	Table Valid N %	
Bi boçûna te Tora Medyayî ya Rûdawê û Sahar Kurdish û TRT Kurdî bi çi şêwazekê zaravayên kurdî bi kar bîne?	Bikaranîna zaravayekîbi tenê	143	8.8%
	Têkelkirina zaravayan û kirina wan bi awayê yek zarava	189	11.6%
	Bikaranîn hemû zaravayan di demên cuda cuda de	931	57.0%
	Bikaranîna hemû zaravayan di demekê de	369	22.6%

Tablo 5: Bi boçûna te Tora Medyayî ya Rûdawê û Sahar Kurdish û TRT Kurdî bi çi şêwazekê zaravayên kurdî bi kar bîne?

Şeklê 13: Bi boçûna te Tora Medyayî ya Rûdawê û Sahar Kurdish û TRT Kurdî bi çi şêwazekê zaravayên kurdî bi kar bîne?

Beşdar bi rêjeya %57 hemfikir in ji bo ku her sê kanalên kurdî yên Rûdaw, Sahar Kurdish û TRT Kurdî hemû zaravayên cuda bi kar bînin di demên cuda cuda de. Her wiha hemû beşdar

li dijî bikaranîna yek zaravayî ne. Lewra bi rêjeyeke zêde kê m hemfîkr in li gel fikra bikaranîna tenê yek zaravayî ku tenê dike %9.

Analîzkirina amaran ji bo kanalên Rûdaw, Sahar Kurdish û TRT Kurdî

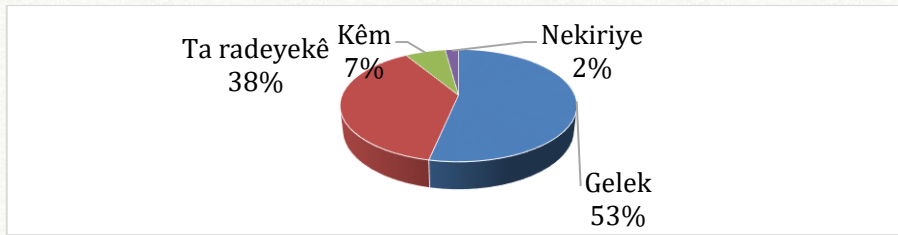
Di tewera sêyem a rapirsîyê de kar ji bo analîzkirina rol û bandora kanalên Rûdaw, Sahar Kurdish û TRT Kurdî li ser pêşveçûna zimanê kurdî tê kirin. Ji bo vê mebestê jî bi rêya analîzkirina amaranê nirxandina *One Sample T Testê* hatîye çêkirin. Ji bo vê yekê ew pirsîyar û girîmaneyên ku sê bersivên wan hene, wek pirsîyarên jimar 23, 27, 30, 31, 32 û 34, hatine hîlbijartin ku nirxa testê wekhev e bi 2yê ji bo girîmaneya 0Hyê. Ango girîmaneya lêkoler wekhev nîn e bi 2yê wek girîmaneya 1H. Bi gotineke din girîmaneya alternatîf e. Lewra em bi girîmanekirina nirxa 1yê ji bo hemû “belê”yan rabûne û jimare 2 ji bo “ta radeyekê”, jimare 3 ji bo “nexêr”ê Nirxandina amaran ji bo hemû wan dengderan ku li her sê kanalên temaşê dikin.

Pirs û bersiv		Q23			Pearson Chi-Square	P- Value
		Belê	Ta radeyekê	Nexêr		
Q24	Televîzyon	536	225	7	211.22	0.001
	Radyo	168	20	46		
	Rojname	49	10	5		
	Multîmedya	265	188	113		
Q25	Nûçe û bernameyên siyasî	721	188	0	746.733	0.001
	Bernameyên tenduristîyê	39	70	1		
	Bernameyên civakî û rewşenbîrî (çandî)	121	153	37		
	Bernameyên werzîşî (spor)	32	24	17		
	Bernameyên aborî	56	8	52		
	Bernameyên dariştin û dokumêntarî	49	0	64		
Q26	Gelek	543	191	30	410.663	0.001
	Ta radeyekê	386	252	50		
	Kêm	67	0	60		

	Ne kiriye	22	0	31		
Q27	Belê	496	61	110	409.55	0.001
	Ta radeyekê	465	341	0		
	Nexêr	57	41	61		
Q28	Kurmancîya jorîn	684	90	0	444.325	0.001
	Kurmancîya jêrîn (soranî)	334	353	171		
Q29	Kurmancîya jorîn	597	99	0	308.209	0.001
	Kurmancîya jêrîn (soranî)	421	344	171		
Q30	Belê	376	354	79	636.332	0.001
	Ta radeyekê	609	89	22		
	Nexêr	33	0	70		
Q31	Belê	525	38	96	530.112	0.001
	Ta radeyekê	413	369	0		
	Nexêr	80	36	75		
Q32	Belê	424	0	0	995.21	0.001
	Ta radeyekê	456	392	0		
	Nexêr	138	51	171		
Q33	Rênivîsa latînî	826	187	51	331.462	0.001
	Rênivîsa erebî (aramî)	192	256	120		
Q34	Belê	778	0	5	1659.22	0.001
	Ta radeyekê	156	443	33		
	Nexêr	84	0	133		
Q35	Bikaranîn 1 dîyalêkt bi tenê	143	0	0	1184.325	0.001
	Têkelkirina zaravayan û kirina wan bi awayê yek zarava	61	0	128		
	Bikaranîna hemû zaravayan di demên cuda cuda de	445	443	43		
	Bikaranîna hemû zaravayan di demekê de	369	0	0		

Tablo 6: Nirxandina Chi Square Test ji bo hemû wan dengderan ku li her sê kanalana temaşe dikin û radeya hêza pêşvebirina zaravayên zimanê kurdî ji hêla van her sê kanalana ve destnîşan dikin.

Di tewera duyem de derket ku rol û bandoreke serekî ya van her sê kanalana di pêşveçûna zimanê kurdî de heye. Di vir de cîyawazî di navbera van her sê kanalana de heye. Gelo van kanalana heman bandor heye yan bandoreke cîyawaz heye di nêzîkkirina zaravayên kurdî de? Di Şeklê jimare 9 de nirxa Chi Square Test ($0.001=P\text{-Value}$) kêmtir e ji 0.05. Bi gotineke din girîmaneya serbixweyî yan cîyawazîya navbera boçûnan bihadar e; ango em di hêza van sê kanalana de cîyawazîyê dibînin ji bo nêzîkkirina zaravayên kurdî. Wek di Şeklê jimare 21 de dîyar e.

Şeklê 14: Bi boçûna te Tora Medyayî ya Rûdawê û Sahar Kurdish û TRT Kurdî ta çî qas karîne pêşxistinê di zaravayên zimanê kurdî de biken?

7.Şîroveya Şeklan

Ev lêkolîn hewldanek e ji bo destnîşankirina bandora medyayê di pêşvçûna zimanê kurdî û zaravayên wî de û peydakirina çarerêyekê ye ji bo lihevnêzîkkirina zaravayên kurdî û rêxweşkirin e ji bo edilandina zaravayên zimanê kurdî. Çunku bi raya me bi yekxistina zaravayan em gaveke mezin diavêjin ji bo çêkirina zimanekî kurdî yê fermî. Nexwe em dikarin gava yekem ji zaravayan dest pê bikin û vê yekê bikin bingeha lihevnêzîkkirin û yekxistina zaravayên zimanê kurdî. Em dikarin medya ya kurdî ji bo encamdan û hêsankirina vî karî bi kar bînin.

Her wiha di vê lêkolînê de îşaret bi wê yekê jî hatîye kirin ku çênabe bi tu awayî zaravayek ji zaravayên zimanê kurdî were feramoşkirin û girîngî pê neyê dan. Çunku li gorî ceribandina gelên din derketîye ku hebûna van zaravayên cuda hebûna zincîreya zimanî ye. Lewma divê sûd ji vê zincîreyê bê wergirtin û zimanê fermî pê were dewlemendkirin.

Yekxistina zaravayan û wek hev bikaranîna wan di navbera hemû takekesên zaravayên cuda de sûda wê ya lihevnêzîkkirin û yekxistina takekesên civakê û zaravayên wê heye. Ev lêkolîn ji bo vê serdema niha gaveke girîng û karîger e eger bi awayekî pratîkî were tetbîqkirin. Bêguman tu zimanek nîn e ku zaravayên xwe nebe yan ji çend zaravayan pêk nehatibe. Hetta li gorî hin zanayên ziman her takekesekî her civakê zaravayekî wî yê serbixwe heye. Çunku di her civakê de takekesan şêwazeke wan a taybet bi xwe heye û wan ji takekesên din cuda dike.

Li ser zimanê kurdî û yekxistina zaravayên wî, divê bi awayekî zanistî û akademîk mamele li gel were kirin. Çunku danîna zaravayekî wek bingehek ji bo zimanê nivîsînê gava yekem e û paşê bi xwe rêya siruştî digire ber xwe û sînore xwe yê teng derbas dike. Wexta ku mirov li şêwaza pêşketina asta çandî û zanistî ya welat û civakên cuda dinêre, dibîne ku medya di dîroka mirovahîyê de roleke wê ya mezin di hişyarkirina takekesên civakê û avakirina şaristanîyetên cîyawaz de hebûye.

Ziman ne tenê navendeke têgihîştin û jihevtêgihîştinê pêk tîne, her wiha ziman bi xwe hin hest û soz û xoşewîstîyan li xwe digire. Dema ku mirov di nav neteweyên din de bi kar tîne, hingî hest bi vê yekê dike. Lewma ziman tê wateya hebûn û nasnameya neteweyekê. Gelek caran pîrsa ziman ji pîrsa axê zêdetir nebe kêmtir jî nîn e.

Forma rapirsîyê bi awayê elektronîk ango bi e-mailê çûye û bersiv jî hatine dan. Ev yek jî cureyekî nû ye ku di lêkolîneke zanistî ya warê zimanê kurdî de ku li başûrê Kurdistanê tê kirin. Pîrsîyar bi e-mailê tîn şandin û piştî tijîkirinê xala şandinê heye ku bi çend çirkeyan yekser bersivan digihîne lêkolêr.

Bi şîrovekirina vê rapirsîyê ku beşdarên wê hemû endamên civaka kurdî ne çî jin çî mêr, em dikarin bêjin ku her du zayend bi rêjeyên cîyawaz beşdarî rapirsîyê bûne û derdikeve ku

mêr ji jinan zêdetir bi van karan mijûl in. Lê belê cîyawazî zêde nîn e. Nexwe em dikarin bêjin ku li Kurdistanê her du zayend cemawera kanalên televîzyonê ne. Ew rastîya ku li her civakêke çîneke çalak heye ku di piraniya warên civakî de beşdar in, li Kurdistanê jî çîna ciwanan ku dikeve navbera 18-35 salan, beşdar in li çalakîyên civakî. Nexwe ev yek jî bi raya min ciwanên niha ji ber globalîzm û pêşkeftina teknolojiyê zêdetir têkêlî hevdu bûne. Lewra jî xwedîyê bilindtirîn pileya çalakîyên civakî di civakê de.

Eger em li vê encamê hûr bibin, em ê bibînin ku di hemû astên xwendewarîyê de, her ast bi rêjeyeke cuda, beşdarî rapirsîyêke wiha dibin. Ev rapirsî wê yekê nîşanî me dide ku hemwelatî di asta aborîya mamnavend û baş de zêdetir hînbûyîyê temaşekirina kanalên ragihandinê ne. Başbûna rewşa debarê zêdetir geşe bi beşdarbûna cemawerê dide da ku li zanyarî û fêrbûnê bigerin.

Her wiha li gorî nêzîkîya encaman heta radeyekê, em dikarin bêjin ku pîşeyên cîyawaz rêgir nîn in ku cemawer ta çî radeyekê beşdar bin di bidestxistina berhemên civakî de. Ya ku cihê girîngîyê ye berdewam di bajaran de gerîn û beşdarîya cemawerê di çalakî û bidestxistina zanyarîyên nû de berî bajarok û gundan tê. Ev yek jî vedigere bo wê yekê ku li bajaran zêdetir teknoloji û înternet û globalîzmê rengê xwe daye. Lewma em dibînin ku beşdarên ji navendên bajaran zêdetir in.

Dîyar e azebbûn wek her neteweyên din dema zêdetir dibexşe hemwelatîyan da ku agahîya wan zêdetir ji dinyaya derve hebe û zêdetir girîngî pê bidin. Çunku dibe ku berpirsîyarî kêm be û dema zêdetir di dest de tune be.

Tevî cîyawazîya di jimareya rûniştîyên parçeyên Kurdistanê de, her çend rêjeya beşdarbûnê heta radeyekê nêzîkî hev in jî, mebesta me li her çar parçeyên Kurdistanê gelê kurd bûye. Lewra rêjeya beşdaran ji hemû parçeyan nêzîkî hev in. Ji ber vê yekê em dikarin bêjin ku ev zanyarîyên ku me bi dest xistine giştî in.

Dîyar e ku piraniya miletê kurd bi zaravayê kurmançî diaxive û piştî jî bi soranî. Her du bi hev re piraniya herî zêde ya axêverên miletê kurd pêk tînin. Cihê girîngîyê ye ku rêjeyeke berbiçav bi rêya kanalên kurdî sûdmend in ji wergirtina zanyarîyên wan. Bi gotîneke din %70 ji beşdarên vê rapirsîyê temaşevanên kanalên kurdî ne ku ev rêje jî rêjeyeke baş e.

Berfirehbûna warê ragihandinê û pêwîstîya hemwelatîyan bi nûçe û zanyarîyên lezgîn, bandor li pêşveçûna temaşevanên kanalê asimanî kirîye. Dîyar e ku temaşevanên hemû kanalên heye. Lê belê kanalên Rûdaw, Sahar Kurdish û TRT Kurdî bi eşkere dîyar e ku hemwelatîyên her çar parçeyên Kurdistanê bi rêjeyeke berbiçav wan temaşe dikin û li hêvîya nûçe û zanyarîyên wan in. Bi fikra min pîrbûna nûçegihanan li hemû bajarên girîng ên Kurdistanê mezînin û pîrbûna bernameyên zindî li ser babetên girîng ên aktuel ev rêjeya zêde ya temaşevanan dibexşe kanala Rûdawê, her wek çawa di destpêka vê beşê de me îşaret bi berfirehî û hêza maddî û mirovî ya Tora Medyayî ya Rûdawê kir.

Her wiha ev rapirsî wê yekê derdixe ku hemwelatîyên kurd girîngîyêke zêde bi zaravayên medyayê didin. Çunku pîrbûna bersivan di vî warî de bûye û bi awayekî ku têgihîştina ji nûçeyan ku bi zaravayê xwe bûye, bûye sedema wê yekê ku kanalên temaşe bike. Lewra divê em girîngîyêke zêde bi zaravayên bikarhatî yên di medyayê de bidin. Çunku alîyekî karîger e li ser rakêşana temaşevanan bo temaşekirina bernameyan.

Dîyar e ku bûyerên herêmê û rewşa sîyasî ya nêrîam ku her çar parçeyên Kurdistanê tê re derbas dibin û hebûna şer li du parçeyên Kurdistanê rewşa nêrîamîya du parçeyên din xirab

kirîye û peydabûna kêşe û qeyranên yek li pey yekê li herêmê wisa kirîye ku hemwelatîyên kurd gelek girîngîyê bidine nûçeyên sîyasî yên navçeyê û hemû cîhanê.

Di vê lêkolînê de derdikeve ku girîngîya medyayê bi giştî û kanalên asimanî bi taybetî li ser pêşveçûna zimanê kurdî û nêzîkkirina zaravayên kurdî heye. Gelo heta çi radeyekê medyayê girîngî bi vî alîyî daye? Gelo ta çi radeyekê me pêwîstî pê heye ku em kanalên asimanî yên taybet ava bikin ku kar li ser zimanê kurdî bikin û zaravayên kurdî li hev nêzîk bikin. Çunku li gorî encaman bandoreke berbiçav a medyayê li ser ziman û lihevnêzîkkirina zaravayan heye. Ango medya ya nû bêyî ku haya xwe jê hebe zimanê yekgirtî çêdike û vê yekê jî tenê bi medya ya bi hemû zaravayan dike da ku tu kurdek hest neke ku bê par e ji vî welatî û hesta ayidîyetê li ba çêbibe.

Bêzarîya hemwelatîyên hemû parçeyên Kurdistanê ji çanda erebî ku bi muhra dînî hatîye têkelkirin, wisa kirîye ku bêzarbûn di bikaranîna rênûsa aramî de biqewime ku bi rênûsa erebî navdar e. Lewra em dibînin ku pîranîya beşdarên li gel bikaranîna rênûsa latînî ne. Ji ber vê yekê bi raya min divê li ser vê babetê rawestan were kirin da ku ber bi bikaranîna rênûsa yekgirtî em biçin ku hemû parçeyên Kurdistanê bi kar bînin û li ser li hev bikin.

Dîyar e ku bi dilê hemwelatîyan e ku zimanê medyayê zimanekî sade be û peyv û qalibên lokal tê de bi kar werin ji bo ku takekes zaravayê xwe û devoka xwe, eger bi çend peyvên be jî, tê de bibîne. Ev yek jî dîyar dike ku kanalên Rûdawê, Sahar Kurdish û TRT Kurdîyê roleke wan a mezin ji hêla zimanî ve heye. Pêwîst e hemû kanalên asimanî heman rêya Rûdawê bişopînin da ku di maweyeke kurt de em bigihîjin wê xalê ku pîranîya kurdan ji zimanê hevdu fam bikin û pê xeber bidin.

Dîyar dibe ku pîranîya zêde ya hemwelatîyên kurd li her çar parçeyên Kurdistanê bi dilê wan e û bi zerûret dibînin ku êdî ew rewş berdewam nebe û em bibin xwedîyê zimanekî yekgirtî yan qet nebe her kurd li her ku dibe ji kurdekî din fam bike û bi hev re bi kurdî xeber bidin.

Li gorî datayan derket ku hemwelatîyên kurd li ser zaravayê xwe fanatîzmê nake, berevajî vê yekê, bi dilê wan e ku fêrî zaravayekî din bibe yan qet nebe ji hemû zaravayan fam bike.

Li gorî amaran derketîye ku rêjeyeke zêde ji hemwelatîyên kurd dixwazin ku guhê wan li hemû zaravayên kurdî bin û şarezahîya wan hebe û hewla famkirinê didin. Ev yek jî zengê e ji bo hemû kanalên medya yê ku hemû zaravayan bi kar bînin û tu zaravayekî bi hinceta rêjeya axêveran feramoş nekin. Ji ber vê yekê divê haya me ji vê xalê gelek hebe û bi baldarî em danûstandinê pê re bikin da ku tu takekesekî kurd zaravayê xwe bi kêm nezane. Bi gotineke din hemû takekesên kurd xwe di nav kanalên medyayê de bibînin.

Sedema hîlbijartina Tora Medyayî ya Rûdawê ew e ku rêjeyeke berbiçav ji hemwelatîyên kurd li vê kanalê temaşe dikin. Dîyar e vê kanalê karîye bandora xwe di nav cemawera Kurdistanê de çêbike. Her wiha pîranîya xelkê di wexta bêhnvedanê de li mala xwe wexta xwe zêdetir li ber televîzyonê derbas dikin ji bo wergirtina zanyarî û nûçeyan.

Dîyar e ku rewşa sîyasî ya her çar parçeyên Kurdistanê ne aram e û şer heye; vê faktorê jî wisa li wan kirîye ku takekesên kurd her tim li pey nûçe û bernameyên sîyasî bin.

Derdikeve ku bi raya pîranîya beşdarên Tora Medyayî ya Rûdawê bi rêya bikaranîna du zaravayên serekî bandoreke zêde bi taybetî li ser zaravayên kurdî û bi giştî li ser zimanê kurdî kirîye. Pêwîst e di siberojê de hemû zaravayan bi kar bîne ji bo ku xizmeta zimanê kurdî bike. Her wiha ew hemwelatîyên ku fêrî zaravayekî din bûne gelek in. Lewra ev yek jî rêyekê nîşanî

me dide da ku em bikarin geşe bi zimanê kurdî bidin û zaravayan fêr bibin. Ev rê jî bi rêya medyayê ye ku wek baştirîn kanala peywendîyê û levnêzikkirina zaravayan e.

Lewma jî di rapirsîyê de dîyar e ku rêjeyeke zêde fêrî zaravayê kurmançîya jêrîn ango soranî bûne. Ji ber ku rêjeya axêverên kurmançîya jorîn zêdetir in, lewma rêje bi vî awayî derketîye. Ev yek jî nîşaneyek e ku tu zaravayek dijwar nîn e ji bo fêrbûnê. Çunku bingeha zimanê kurdî her yek e û piranîya peyvan dişibin hev, tenê fonetîka wan cuda ye. Li gorî wan encamên ku derketine, dîyar dibe ku bandora hemû kanalên li ser zimanê kurdî zêde berbiçav e. Lewma bi raya me divê girîngî gelek bi vî alîyê bê dan. Her wiha lidarxistina panel û civînan yan dibe ku rêzefilmek zêdetir bandorekê çêbike. Bi me panel, civîn û semîneran gelek kêmbandor li ser pêşveçûna ziman kirîye.

Her çend Tora Medyayê ya Rûdawê li Hewlêre ku hemwelatîyên wir bi soranî xeber didin- pexşa xwe dike, lê belê li gorî bersivên beşdarên Rûdawê karîye hevsengîya navbera zaravayên serekî biparêze.

Dîyar e di vî rapirsîyê de piranîya axêverên zimanê kurdî bi her du zaravayên kurmançîya jêrîn û jorîn xeber didin. Çunku ev kanal bernameyên xwe bi her du zaravayan pexş dikin û pîrbûna temaşevanên her du zaravayan di asta her çar parçeyên Kurdistanê de wisa kirîye ku di bersivên wan de li ser dabeşkirina kanalên razîbûnê hebe. Lê belê bi fikra me her sê kanalên ji hêla temaşekirinê ve karîne serkeftineke baş bi dest bixin. Tevî vî yekê divê bi wan her du zaravayên din jî bernameyan pêşkêş bikin.

Her wiha di vî rapirsîyê de derdikeve ku hemwelatîyên kurd bertekê nîşanî rênûsa aramî (erebî) didin. Bi gotineke din ew rênûsa ku li her du parçeyên Kurdistanê, rojhilat û başûr, tê xebitandin. Bi raya me ji ber ku mîletên ereb û faris bi vî rênûsê dinivîsin, hemwelatîyên van her du parçeyan dixwazin bêjin ku em kurd in ne ereb û faris in û em dixwazin ji bin rikêfa wan derkevin û rênûsa wan jî em naxwazin.

Her wiha bi xwendina bersivan derdikeve ku hinek fanatîzm di bersivan de heye ku dibêjin tenê bila yek zarava were bikaranîn. Xweşbextane ev yek fikra kêmine ya hemwelatîyên kurd e, piranîya hemwelatîyên kurd dixwazin fêrî zaravayên kurdî yên cuda bibin yan jî qet nebe naxwazin zaravayên cuda bê par be ji nûçe û zanyarîyên bi zaravayê xwe. Ev rewş jî cihê kêfxweşî û serfirazîyê ye ku hişyarîya neteweyî ya gelê me li hember vî meseleyê heye û bi baldarî reftarê pê re dike. Em bi hêvî ne ku hemû kanalên medyayê li her çar parçeyên Kurdistanê rêya Rûdawê bigirine ber xwe, her wiha ji Rûdawê baştir bikarin hevsengîya navbera bikaranîna zaravayên kurdî biparêzin û bi kar bînin da ku sînoren cudakirî yên welatên cuda bandora wan li ser çêbûna zimanê jihevfarîkirinê yê neteweya kurd nebe ku ew ziman jî zimanê rewan û şîrîn ê kurdî ye.

Encam

Tevî cîyawazîya di jimareya rûniştîyên parçeyên Kurdistanê –lê rêjeya beşdarbûnê ta radeyekê nêzikî hev in- mebesta me gelê kurd ê li her çar parçeyên Kurdistanê mezin bûye. Lewra rêjeya beşdarên ji hemû parçeyan nêzikî hev in û em dikarin bêjin ku ev zanyarî giştîgir in û di dawîya vî lêkolînê de em gihîştin çend encaman ku yên herî girîng ev in:

1. Rêjeyeke berbiçav bi rêya kanalên kurdî sûdmend in ji wergirtina zanyarîyan. Bi gotineke din teqrîben %70 ji beşdarên vî rapirsîyê temaşevanên kanalên kurdî ne. Dîyar e ku temaşevanên hemû kanalên hene lê belê bilindbûna her sê kanalên Rûdaw, Sahar Kurdish û TRT Kurdîyê

berbiçav e ku hemwelatîyên her çar parçeyên Kurdistanê bi rêjeyeke berbiçav li van kanalan temaşe dikin û li hêvîya nûçe û zanyarîyên wan in. Bi fikra min pîrbûna nûçegihanên kanala Rûdawê li hemû bajarên girîng ên Kurdistanê mezin û pîrbûna bernameyên zindî li ser babetên girîng û aktuel vê rêjeya zêde dide kanala Rûdawê ku digihîje %36 di tevahîya giştî ya beşdaran de.

2. Piraniya hemwelatîyên kurd li her çar parçeyên Kurdistanê zerûret dizanin ku em bibin xwedî zimanekî yekgirtî yan qet nebe hemû kurd li her ku dibe ji kurdekî din fam bike ku diaxive. Li gorî amaran derketîye ku %75 ji hemwelatîyên kurd dixwazin ku guhê wan li hemû zaravayên kurdî bin û şarezahîya wan hebe û hewla famkirinê didin. Ev yek jî zengê e ji bo hemû kanalên medyayê ku hemû zaravayan bi kar binin û tu zaravayekî bi hinceta rêjeya axêveran feramoş nekin. Ji ber vê yekê divê haya me ji vê xalê gelek hebe û bi baldarî em danûstandinê pê re bikin da ku tu takekesekî kurd zaravayê xwe bi kêm nezane. Bi gotineke din hemû takekesên kurd xwe di nav kanalên medyayê de bibînin. Her wiha me pêwîstî pê heye ku kanalên asimanî yên taybet em damezirînin ku kar li ser zimanê kurdî û nêzîkkirina zaravayan bikin. Çunku dîyar e ku bandora kanalan li ser levnêzîkkirina zaravayan heye. Lewma bi raya min divê gelek girîngî bi vî alîyê bê dan. Her wiha li şûna lidarxistina panel û civînan yan dibe ku rêzefilmek zêdetir bandorekê çêbike. Bi min panel, civîn û semîneran gelek kêmandor li ser pêşveçûna ziman kirîye. Bi gotineke din medyaya nû bêyî ku hay jê hebe zimanê yekgirtî çêdike.
3. Di vê rapirsîyê de derdikeve ku bi rêjeya %56 bi dilê hemwelatîyên kurd e ku kanalên rênûsa latînî bi kar binin û bertekê nîşanî rênûsa aramî (erebî) didin. Bi gotineke din ew rênûsa ku li her du parçeyên Kurdistanê, rojhilat û başûr, tê xebitandin. Bi raya me ji ber ku miletên ereb û faris bi vê rênûsê dinivîsin, hemwelatîyên van her du parçeyan dixwazin bêjin ku em kurd in ne ereb û faris in û em dixwazin ji bin rikêfa wan derkevin û rênûsa wan jî em naxwazin. Bêzarîya hemwelatîyên hemû parçeyên Kurdistanê ji çanda erebî ku bi muhra dînî hatîye têkelkirin, wisa kirîye ku bêzarbûn di bikaranîna rênûsa aramî de biqewime ku bi rênûsa erebî navdar e. Lewra em dibînin ku piraniya beşdaran li gel bikaranîna rênûsa latînî ne. Ji ber vê yekê bi raya min divê li ser vê babetê rawestan were kirin da ku ber bi bikaranîna rênûsa yekgirtî em biçin ku hemû parçeyên Kurdistanê bi kar binin û li ser li hev bikin.
4. Bi raya piraniya beşdaran kanalên Rûdaw, Sahar Kurdish û TRT Kurdîyê bi bikaranîna her du zaravayên serekî bandoreke zêde li ser nêzîkkirina zaravayên kurdî yên serekî kirîye ku piraniya axêverên zimanê kurdî bi her du zaravayên kurmançîya jêrîn û kurmançîya jorî xeber didin. Di vê navberê de rêjeyeke zêde bi rêya kanalên medyayê fêrî kurmançîya jêrîn ango soranî bûne ku digihîje %28.

Ev yek jî nîşaneyek e ku tu zaravayek dijwar nîn e ji bo fêrbûnê. Çunku bingeha zimanê kurdî her yek e û piraniya peyvên dişibin hev, tenê fonetîka wan cuda ye. Her wiha derdikeve ku pêwîst e di siberojê de hemû kanalên kurdî hemû zaravayên kurdî bi kar binin da ku xizmeta zimanê kurdî bikin. Tevî vê yekê ew hemwelatîyên ku fêrî zaravayekî din bûne gelek in. Lewra ev yek jî rêyekê nîşanî me dide da ku em bikarin geşe bi zimanê kurdî bidin û zaravayan fêr bibin. Ev rê jî bi rêya medyayê ye ku wek baştirîn kanala peywendîyê û levnêzîkkirina zaravaya

Çavkanî / References

- Brown, G., & Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- el-Huseynî, D. E. (2005). *Fennu'l kitâbeti'l izaa we't-telefîzyon*. Beyrut: Daru'l nehda-l 'Arabiyye.
- el-Se'ran, D. M. (1963). *el-Lûgat we'l meuhtemî': Ray we menhecu'l-Îskenderiyye*. Kahire.
- Esed, Ç. (2013). *Silêmanî: Çapxaneya Kemal*.
- Eşref, D. E. (1971). *el-Îlam we lûgatu'l hadâre*. Lisânu'l Arabiyye, 11(1), 247.
- Eşref, D. E. (1979). *el-Madhal ile wesâilul 'ilam*. Beyrut: Daru'l kitabi'l-binani.
- Eşref, S., & Nîda, D. E. (2004). *el-Lûgatu'l 'ilamiyye: el-Mefâhim, el-Esâs, el-Tatbiqât*. Kahire: Camia'tu'l Kahire.
- Hemze, D. E. (1984). *el-Îlam we'd-daâya* (2 b.). Kahire.
- Hîlal, D. M. (1989). *en-Nakdu'l edebiyeti'l hadis*. Kahire: Mektebet-u Nehzeti Misir.
- Hilliar, R. L. (2008). *Writing for Television, Radio, and New Media*. Boston: Cengage Learning.
- Lerner, D. (1958). *The Passing of Traditional Society: Modernizing the Middle East*. New York: The Free Press.
- Louice, K. D. (1993). *et-Tahtiyâtu'l ahhâriye li't-telefîzyon*. Kahire: El-Mektebet el-Akademiye.
- Löffler, H. (2006). *Dialekt und Standard im Medienzeitalter*. Mannheim: Dudenverlag.
- Marif, D. E. (1986). *Nûsînî Kurdî be Elfûbêy Erebi*. Bexda: Çapxaneya Ela.
- Mihemed, M. (1978). *Berew Rasteşeqamî Axawtinî Kurdî*. Bexda: Weşanên Kora Zanyarî ya Kurd.
- Mihemed, M. (2011). *Ziman û Rênûsî Kurdî*. Hewlêr: Weşanxaneya Aras.
- Nebez, C. (1976). *Zimanî Yekgirtûy Kurdî*. Almanya: Weşanên Yekîtiya Xwendekarên Kurd li Ewropayê.
- Ridênî, W. H. (2011). *Radyo û Telefîzyonê Kurdî: 1939-2003*. Dihok: Çapxaneya Zana.
- Selman, D. E. (2011). el-Farabî we arauhû el-legeviye fi kitâbi'l hurûf. *el-Mevrûd*, 18(1), 114.
- Sleman, P. D. (1998). *The Category of Anteriority*. Chisinau.
- Şeref, D. E. (1989). *Wesâilul 'ilam we lûgatu'l hidara*. Kahire: Müessesatu'l muhta li neşr ve't-tevzi.